

מעשה ידי צדיקים

בפרק זה נעסוק בשאלה מי יבנה את הבית השלישי. בדרך-כלל, בעיני רבים, רבה המבוכה בשאלה זו: האם גם הבית השלישי יבנה על ידינו – כפשטות המצוה "ועשו לי מקדש"^א – או שיבוא ויגלה מתוקן ומשוכלל משמים, כמשמעותם של כמה מדברי חז"ל (כפי שיובא לקמן).

החשיבות בבירור נושא זה רבה היא, מפני שבדרך-כלל, עצם העלאת הנושא מתקשרת לקביעת היחס הנפשי לענין המקדש כולו. אמנם, נושא כמו עליה להר הבית לבאורה לא היה צריך להיות מושפע מן השאלה בדבר בנין המקדש, שהרי העליה להר ובנין המקדש שני שלבים שונים הם (כמבואר בפרק "ההר והבית"). ויתירה מזו, בפשטות, אפילו חידוש עבודת הקרבנות אינו תלוי כלל בשאלה ביצר יבנה המקדש עצמו. אלא שמכל מקום, ביחס הנפשי קשה מאוד להפריד בין הנושאים; כי אם למשל יאמר מישהו שבנין המקדש יבא דוקא משמים ואנו אין לנו להזיז אצבע לכינונו, מסתבר שקשה יהיה לו לקום ולעשות משהו בענין הר הבית והקרבנות, ועל כל פנים ודאי שיחסר לו הבח הדוחף והמניע לכל זה, ומן הסתם ינקוט ב"שב ואל תעשה".

אין בכונתנו לדון כאן בכל המקורות ולהכנס לעמקן של כל הסוגיות שנזכרו בנושא זה, והמעין יוכל למצוא דיונים בזה בכמה ספרים ומאמרים^ב. נביא רק את עיקרי הדברים והסיכום העולה להלכה באופן כללי, ולאחר מכן נעבור לגעת מעט בפנימיות הענין ובמשמעות היוצאת ממנו אלינו [לתועלת הקורא, מחולק הפרק לשלשה חלקים נפרדים, וניתן גם להתייחס לכל אחד מהם בפני עצמו. בחלק הראשון מובא הסיכום ההלכתי ובחלק השני מובא ההסבר הפנימי. כהשלמה לחלק השני, בא החלק השלישי, ובו נגיעה בנושא נוסף].

א. שמות בה, ח.

ב. נציין כמה מקורות חשובים שמהם שאבנו הרבה: הספר "אם הבנים שמחה" סוף פ"ג ("מאמר מקדש ה'"), פירוש הר"י פערלא על סהמ"צ לרס"ג עשה יג, שיהות הרבי מליובאוויטש בכמה מקומות (נאספו בעיקר בספר "ביאורים בהלכות בית הבחירה", עיי"ש במפתח, וכן ב"שערי גאולה" עמ' קי והלאה).

מאמרו של הרב ישראל אריאל בחוברת "צפיה" ד, וסיכום תמציתי בתוך מאמרו של הרב אלבוים "חידוש העבודה בזמן הזה" בקובץ תחומין ה. עוד דיונים הלכתיים ומחשבתיים נמצאים בגליונות "יבנה המקדש" בכמה מקומות, וביאור בפנימיות הענין מופיע שם בגליון כח מדברי מו"ר הרב יצחק גינזבורג שכתב חברנו ישראל אריאל (לייבוויץ).

א

סיכום המקורות

א. בנין המקדש בתנ"ך

בתורה, בנביאים ובכתובים, בנין המקדש מופיע תמיד כמצוה המוטלת עלינו, ולעולם לא נאמר שמקדש ירד משמים.

בתורה נאמרה המצוה "ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם"^א — המתייחסת הן לבנין המשכן "שהיה לפי שעה", והן לבנין המקדש "בית עולמים" (כמבואר בדברי הרמב"ם, שנביא לקמן), וכמו שנאמר בהמשך:^ב "ככל אשר אני מראה אותך... וכן תעשו", ודרשו חז"ל:^ג "וכן תעשו — לדורות". וכך גם כל הציוויים על עשיית כלי המשכן מתייחסים לשעה ולדורות. ובכל זמן שאין המקדש וכליו קיימים ועומדים, חלה ממילא המצוה הראשונית האמורה בתורה על הבנין.^ד

גם יעקב אבינו, כשהגיד לבניו "את אשר יקרא אתכם באחרית הימים"^ה, אמר בברכתו ליהודה: "אסרי לגפן עירה ולשרקה בני אתנו..."^ו, ולפי תרגום אוגלוס הכוונה שבימי מלך המשיח ישראל יבנו את בית המקדש, וכמו שפירש רש"י (→ "בני" לשון בניין, "אתנו" לשון "שער האיתון").

ובנביאים: בנבואת יחזקאל^ז, המדברת על ה"בנין העתיד להבנות"^ח, נאמר במפורש שמצות בניינו היא על ישראל:

אתה בן אדם הגד את בית ישראל את הבית ויכלמו מעונותיהם
ומדדו את תכנית... צורת הבית ותכונתו... הודע אותם וכתוב לעיניהם
וישמרו את כל צורתו ואת כל חקתיו ועשו אותם.

ובפירוש רש"י:

ילמדו ענייני המדות מפך שידעו לעשותם לעת קץ.

ג. שמות כה, ט.

ד. סנהדרין טז, ב ועוד.

ה. יוצא מכלל זה הוא הארון, שהרמב"ם לא כתב בהלכותיו שיש מצוה לעשות ארון. ראה בהשגות הרמב"ן לסוזמ"צ מצוה לג, ובמקורות שצוינו בנפתח לרמב"ם פרנקל הלכות ביהב"ח

ז. א. ואבמ"ל.

ח. בראשית מט, א.

ט. שם פסוק יא.

י. יחזקאל מג, י-יא.

יא. כלשון הרמב"ם בהלכות ביהב"ח א, ז. וראה בדברי התו"ט המצויינים להלן.

וכן בכל הנבואות המתייחסות לבנין הבית השני נאמר במפורש שהיא מצוה המוטלת על ישראל לבנותו, וכמו שאכן היה בפועל, ובתוך נבואות אלו עצמן נרמזו גם בנין הבית השלישי (אלא שאם היו ישראל זוכים היו מתקיימות הנבואות כבר אז), כמו בנבואת זכריה: "הנה איש צמח שמו ומתחתיו יצמח ובנה את היכל ה'", ומפורש בתרגום יונתן שהכוונה למלך המשיח^ט.

ב. בנין המקדש בהלכה

גם ברוב דברי חז"ל מופיע בפשטות ביחס לבית המקדש השלישי שהוא יבנה בידי ישראל. כך בכל הגמרות יש דיונים הלכתיים על בנין הבית, ככל נושא הלכתי אחר, בהנחה שאנו הבונים אותו וצריך לדעת כיצד לעשות זאת. ומסכת שלמה נתייחדה במשנה לצורת בנין הבית, היא מסכת מדות, וכתב על זה הרמב"ם^י (והחזיק אחריו התוספות יום טוב^י):

ואחרי תמיד מדות, ואין הכוונה בה אלא לספר מידת המקדש וצורתו ותואר בניינו. ותועלת זה, שכאשר יבנה ישמרו בו אותה הצורה ואותו היחס.

ואכן, בהסתכלות הלכתית פשוטה, הדבר ברור לגמרי שמצות בנין המקדש היא מצוה המוטלת עלינו, בני ישראל, ככל מצוות התורה הזו, "היום לעשותם"^י. וברור שגם אם יימצאו מאמרי חז"ל על כך שהמקדש ירד מן השמים וכיוצא בזה — ואין זה משנה מה פירוש הדברים (כפשוטם או במשמעות אחרת) — הרי מנקודת מבטה של ההלכה אלו הם "הנסתרות לה' אלקינו"^י ואין בהם כדי לגרוע מן הציווי המוטל עלינו, בבחינת "והנגלות לנו ולבנינו"^י. שהרי גם אם קיימת אפשרות שתהיה סיעתא דשמיא לבנין בדרך נס, בכל זאת אנו מצדנו "אין סומכים על הנס" — בכל התורה כולה^י וגם בענייני המקדש^י, וכמו

י. ו, יב.

יא. וראה במפרשים שם, ובפרט באברבנאל שהוכיח שדאי לא נתקיימה נבואה זו כולה בבית שני.

יב. בהקדמה לפירוש המשנה, עמ' נ' במהדורת הרב שילת.

יג. בפתחה למסכת מדות.

יד. דברים ו, יא.

טו. דברים כט, כח.

טז. ראה קדושין לט, ב. כחובות סא, ב. ובפירוש הרמב"ן עה"ת בראשית ו, יט; ויקרא כא, יז; במדבר א, מה; במדבר יג, ב.

יז. בגמרא פסחים סד, ב, דעת רבא שהיו נוטלין דלתות העזרה אודי שנבנסה בת ראשונה של מקריבי הפסח, בכרי שישארו אנשים לבת שניה ושלישית, ואע"פ שהדלתות

שמצאנו בענין נרות המנורה, שאע"פ שהובטחנו ש"נר מערבי אינו כבה לעולם"^א, מכל מקום נאמרה הלכה במשנה^ב כיצד לנהוג בזמנים שלא הזקיקים נס זה. מי שסומך על הנס ומרשה לעצמו להמנע מלעשות כמצות התורה המוטלת עליו, הרי זו טעות חמורה^ג ויחירה מזו, הפוסקים דנו האם בנין הנעשה בידי שמים כשר לעבודה או שצריך דוקא מעשה אדם^ד.

וכן פוסק הרמב"ם^ה הלכה למעשה לדורות, בלא כל הסתייגות (ואף אתר מנושאי הכלים לא חלק על דבריו):

מצות עשה לעשות בית לה' מוכן להיות מקריבים בו הקרבנות,
וחוגגין אליו שלש פעמים בשנה, שנאמר "ועשו לי מקדש"^ו...

ומשום כך כתב הרמב"ם את כל הלכות בית הבחירה, מפני שיש בהם הלכה למעשה לדורות ויא רק סיפור מה שהיה. וכן מנה הרמב"ם מצות בנין בית הבחירה בכלל מנין המצוות, בספר המצוות^ז וביר התזקה (והרי במנין המצוות לא נכלל מה שאינו נוהג לדורות^ח). והראב"ד^ט והרמב"ן^י הסכימו לזה, ואדרבה, עוד השיגו על הרמב"ם במה שלדעתם יש למנות בנוסף למצוה הכללית של בנין המקדש עוד מצוות עשה מיוחדות, כבנין המזבח או עשית

למשל, ודאי שגם לדעת אב"י (בגמרא פסחים), שסמכין אניסא ומניחים להכנס לעזרה עד שישגרו דלתות מאליהן ואין חוששים שלא ישארו לכיתות הנוספות — זה רק כשעבשו אין אנו עושים שום דבר המנוגד לדין התורה אלא שאין אנו מקדימים לעשות זהירות והנצרכת ע"פ הטבע כדי שלא תוצר מציאות המנוגדת לדין, אבל כאשר עבשו מוטלת עלינו מצות בנין בית הבחירה ואנו נמנעים לעשותה מפני שסומכים על הנס שיבא ומבטלים עבשו מצות עשה, זה ודאי אסור. ודוק.

כא. ראה למשל מקדש דוד סימן א, מקדש מלך עו יב.

כב. ו ית בית הבחירה א, א.

כג. ר' בנשא הכלים שם לגבי הבאת המקור מפטוק זה.

כד. מ"ע כ.

כה. כמ"ש בטהמ"צ, השרש השלישי.

כו. בהשגותיו על המנן הקצר שבתחילת ספר

היד, מצוה כ.

כז. בהשגותיו לטהמ"צ מ"ע לג.

היו ננעלות מאליהן "לא סמכין אניסא" (וכן פסק הרמב"ם בהל' קרבן פסח א, יא). ובמשנה יומא (פ"א מ"ד) נאמר שלא היו מאכילין את הכה"ג בערב יום כיפור דברים המביאים לידי ראית קרי, אע"פ שאחד הנסים שנעשו במקדש הוא שלא אירע קרי לכה"ג ביוה"כ, ובירושלמי (שם) אמר ר' אבין שזה מפני שנאמר "לא תנסו את ה' אלוקיכם" (דברים ו, טז). ובירושלמי שקלים פ"ו ה"ג נאמר שהיו מניחים את לחם הפנים על שולחן כזה שלא יגרום לו להתעפש, ואע"פ שאחד מהנסים במקדש היה שלחם הפנים נשאר בטריחונו, מכל מקום "אין מזכירין מעשה נסים". וכיו"ב ברש"י שבת קכד, א ד"ה משום אעפוש, שהיו שמים קנים בין הלחמים כדי שלא יתעפש ולא סמכו על הנס. וראה גם תוס' יומא כא, א ד"ה נבלעין, ובשו"ת התשב"ץ ח"ג סימן לו.

ית. שבת כב, ב.

יט. תמיד פ"ג מ"ט, וראה רש"י בשבת שם.

כ. ובאמת, כל הדוגמאות שהבאנו לעיל, בהערה יז, אין צורך בהן לענייננו שהרי,

הארון. וכן הסכימו כל מוני המצוות — כמו באזהרות הרשב"ג^כ, הסמ"ג^{כט} וספר החינוך^ל — למנות מצות בגין המקדש בתרי"ג המצוות. ומסיים החינוך וכותב: "כשיבנה הבית במהרה בימינו יתקיים מצות עשה".

ועוד בדינו "מעשה רב", שפעם אחת לאחר חורבן בית שני נתנה מלוות רומי רשות לבנות את הבית, והיהודים, בראשות ר' יה. שע בן חנניה, פתחו בהכנות לבנין, אלא שלבסוף התבטל הענין, כמובא במדרש^{לא}. וכן מופיעה בתוספתא^{לב} ובירושלמי^{לד} ההלכה הבאה: "ניתן להן לישראל לבנות בית הבחירה, היחיד עושה פסח שני ואין הצבור עושה פסח שני", ובפשטות, הכוונה למקרה שתנתן רשות לבנין הבית, כבימי ר' יהושע בן חנניה, בין פסח ראשון לפסח שני^{לז}.

ושוב נזכיר כי אין חולק שחידוש עבודת הקרבנות הוא מצוה המוטלת עלינו תמיד — אם יתאפשר הדבר מבחינה הלכתית ומעשית — וכמו שהיה פשוט לגדולי ישראל בכל הדורות אשר דנו בסוגיה זו. ואכן, הפוסקים שדנו בחידוש העבודה^{לח} הסכימו שאין לדחות את העיסוק בזה בטענה שמקדש יגלה משמים (ורובם כלל לא הזכירו את הנושא!) (וזאת אע"פ שבמקורות, שיובאו להלן, המדברים על מקדש משמים, הכוונה גם למזבח משמים^{לז}). וכמה מן הפוסקים התייחסו במפורש גם לאפשרות בנין הבית, ולדעתם נוכל לבנות את הבית, אם יתאפשר הדבר ויתבררו הספקות, והלכה זו כלל אינה מושפעת מן הידיעה אם מקדש ירד משמים. וכאמת, מצד הסברא ההלכתית, יש להשוות בענין זה בין מצות הקרבנות למצות בנין הבית, וכדברי המנחת חינוך^{לז}:

וגם היום אפשר שאם יתנו המלכויות רשות לבנות בית המקדש מצוה לבנות, כמבואר במדרש בימי ר' יהושע בן חנניה דנתנו רשות והתחילו לבנות, ועיין בספר כפות תמרים שרבינו יחיאל בעל התוספות

נראה פשוט. ולא כפירוש הפני משה וקרוב הערה.

לה. ראה בפרק "הזר הזבית" הערות טז-כ. לו. ראה בתוס' בסוגיא טוכה מא, א, שכתבו שהסוגיא מחפרשת גם לפי הדעה שמקריבין אע"פ שאין בית, וכדי להקריב את מנחת העומר צריך רק מזבח, ומי"מ כתבו שהסוגיא מתפרשת לפי האפשרות שמקדש יגלה משמים. ודוק. לו. מצוה צה.

כח. מצוה קב.

כט. מ"ע קסג.

ל. מ"ע צה.

לא. בראשית רבה סד, י.

לב. פסחים פ"ח.

לג. פסחים פ"ט ה"א.

לד. כך פירשו כמה אחרונים כמו הרב טייכטל (ב"אם הבנים שמחה), הר"י פערלא, האר"ת (הובא בספר מקדש מלך עמ' ח), ועוד, וכן

רצה לילך להקריב קרבנות בירושלים, א"כ הוא הדין לבנות בית המקדש^ל.

ג. משיח ומקדש

נושא נוסף המתקשר לענייננו הוא השאלה האם המלך המשיח הוא שיבנה את בית המקדש. בשאלה זו קיים דיון נרחב בפני עצמו, ובאן רק נזכיר בקיצור: בדברי חז"ל בכמה מקומות נאמר שהמשיח הוא זה שיבנה את המקדש^ל (וכמו שעולה גם מנבואת זכריה המובאת לעיל), אך ממקומות אחרים נראה שבנין מקדש יהיה לפני המשיח^מ, והרמב"ם בהלכותיו^{מא} כותב שמתפקדיו של המשיח הוא "לבנות מקדש במקומו", וכן כתב גם הרמב"ן^{מב} — אך יש לדון האם כוונתם שעד מלכות המשיח לא יכולה המצוה להתקיים, מסיבות מסוימות^{מג},

לח. אמנם המנ"ח הוסיף כאן: "אף שלדעת הרמב"ם אינו בן ויבאר במקום אחר", אך לא פירש מה כוונתו. ואולי הכוונה שלפי הרמב"ם אין מצוה לבנות עד שתתחדש המלכות, וראה להלן הערה מג.

ט. על הפסוק "עורי צפון ובואי תימן" (שה"ש ד, טז), דרשו בירושלמי (מגילה פ"א ה"א): "כשיתעורר המלך המשיח שנתן בצפון יבנה ויבנה את בית המקדש שנתן בדרום". וכן נאמר בגמרא שמש"ח בן יוסף ומשיח בן דוד נקראו "דרשים" על שם שיבנו את בית המקדש (סוכה נב, ב ורש"י שם ד"ה דרשים).

מ. בירושלמי (מע"ש פ"ה ה"ב): "ששבת המקדש עתיד להבנות קודם למלכות בית דוד". וביאר התוספות יום טוב (כמשנה מע"ש שם) שעל בן חששו חבנים שמא בתחילת זמן בנין הבית עדיין לא יהיה בית דין גדול בחכמה כבימי התנאים, ועדיין לא יהיה שלטון גמור לישראל (וראה עוד במפרשי הירושלמי שם). וכמה אחרונים הביאו את דברי הירושלמי הללו וסמכו עליהם בפשטות (ראה של"ה, בית דוד, שמסיק כירושלמי. וכן בגבורת ארי (מכעל השאגת אריה) לתענית י, א. וראה גם מנחת חינוך מצוה קנב, ומשך חכמה שמות יב, ב).

וכן מוכח גם מנוסח תפלת עמידה, שברכת בונה ירושלים קודמת לברכת צמח דוד, ומבואר בגמרא מגילה י, ב ש"כיון שנבנית ירושלים בא

דוד; והרי "בנין ירושלים" כולל גם את בנין המקדש, כמו שמוכח מנוסח תפלת "הכינור: וישמחו צדיקים בבנין עירך ובתקן היכלך ובצמיחת קרן לדוד עבדך" (ברכות כט, א). וכן מוכח מפירוש רש"י במגילה שם (יח, א ד"ה אחר ישובו), וכמו"ש גם הב"ח בארו"ח קית. ועוד מופיע ברברי אגדה שמלך המשיח נגלה על גגו של בית המקדש (פסיקתא רבתי, קומי אורי).

והנה, בפשטות נראה שמציאות מקדש לפני המשיח משמעותה שהוא יבנה בידי אדם — ובפרט נראה כך מן הירושלמי — וכ"כ הרב קלישר בדרישת ציון, וכדברי הגרצ"פ פרנק (מקדש מלך עמ' ח); "צריך לומר דשיטת הירושלמי היא שבנין בית המקדש יהיה בידי אדם" — אך באמת נראה שאין זו הוכחה גמורה.

מא. הלכות מלכים פ"א בתחילתו ובסופו, עיי"ש.

מב. ביכוח הרמב"ן (כתבי הרמב"ן ח"א עמ' שטו): "המשיח יש לו לבנות בית המקדש בירושלים".

מג. טעם אחד לזה הוא הצורך בחזרת המלוכה — ראה בפרק "ההד והבית" ושם בהערה כג, האם הסדר של ג' המצוות נותן גם כיום. וטעם נוסף הוא הצורך בחזרת הנבואה כדי שיתבררו הספקות.

או רק שאם עדיין לא בנו ישראל את המקדש אזי בהכרח מוטל הדבר על המשיח (וכך נראה יותר)¹²¹.

על כל פנים, חשוב להדגיש שגם אם יידחה בנין המקדש עד למלכות המשיח, עדיין מדובר על בנין בידי אדם, שהרי גם המשיח בשר ודם הוא! וכן מבחינת ההגדרות ההלכתיות, הרי בימות המשיח לא תתחדש שום מצוה ולא נתחייב במצוה כלשהי שאיננו חייבים בה היום, אלא רק יתקיימו כל התנאים המחייבים והמאפשרים את קיום מצוות התורה כולן¹²², כשתחזור המלוכה והנבואה וכו'.

ונוסיף ביאור: גם מלכות המשיח עצמה אינה רק בגדר הבטחה ויעוד לעתיד, אלא היא שלמות קיום המצוה המוטלת עלינו להעמיד מלך וכו' — שמצוה עלינו להחזיר המלוכה לישראל, וכאשר נצליח בכך כראוי אז יתברר שזוהו המשיח, כמבואר בדברי הרמב"ם¹²³. ונמצא שהמכלול השלם של מלכות המשיח ובנין המקדש הינו חלק מהגדרות ההלכה ומן המצוות שעקרונית מוטלות עלינו לעשותן.

ואכן, גם לגבי מלכות המשיח איננו יודעים בוודאות כיצד תגיע — האם בדרך "וארו עם ענני שמיא כבר אנש אתה"¹²⁴, או בדרך ההשתדלות הטבעית — אך אין ידיעה זו מפקיעה את הענין מגדר המצוות וההלכות המסורות לנו להשתדל בהן. וכן הדבר לגבי בנין המקדש.

שאיך זה נכון להמנע מקיום מצוה מתוך הסתמכות על ביאת המשיח: "וחיוב הרת והמצוות אינו תלוי בביאת מלך המשיח, אלא אנו חייבים להתעסק בתורה ובמצוות ונשתדל להשלים עשייתן, ואחר שנעשה מה שנתחייבנו אם יזכה ה' לנו או לבנינו או לבני בנינו לדאות מלך המשיח הרי זה טוב יותר, ואם לאו לא הפסדנו כלום אלא רוחנו בעשייתנו מה שאנחנו חייבים בו".

מו. עיין בהלכות מלכים סוף פי"א (במהדורות שאינן מצונזרות).
מו. דניאל ז, יג.

מר. וברברי הראי"ה קוק: "בכל אופן לעניות דעתי אם יהיה רצון ה' שנבנה ביהמ"ק גם קודם שיבא משיח ותתגלה הנבואה ויראו הנפלאות, לא יהיה כל כך עכוב בדבר" (שו"ת משפט כהן סימן צד, עיי"ש).

מה. כדברי הרמב"ם בהלכות מלכים יא, א: "המלך המשיח עתיד לעמוד ולהחזיר מלכות בית דוד ליושנה לממשלה הראשונה, ובונה המקדש ומקבץ נרחי ישראל, וחורק כל המשפטים בימיו כשהיו מקודם, מקריבין קרבנות, ועושין שמטין ויובלות ככל מצותה האמורה בתורה". וראה דברי הרמב"ם בסוף אגרת השמד (עמ' נו במהדורת הרב שילת)

ד. בדברי אגדה

גם בדברי אגדה שבחז"ל נמצא כמה פעמים שבית המקדש יבנה בידי אדם, כמו בדברים הנזכרים לעיל לענין המשיח, וכמו שנאמר במדרשים^{מ"ה}: "לכשיתעוררו הגליות שהן נתונות בצפון ויבואו ויבנו בית המקדש שהוא נתון בדרום". ועוד מובא בדברי הראשונים^{מ"ט} שלעתיד לבא יסייעו הגוים בבנין בית המקדש או חומותיו.

גם מטבע הלשון של חז"ל בכל מקום, כמו גם בנוסח התפלה, היא שזמקדש "יבנה"^נ, ומשמע מזה שמדובר על בנין אנושי, שהרי איננו אומרים שזמקדש "יתגלה" וכדומה^{יא}.

ובגמרא^{יב} מבואר שפירוש הפסוק "מקדש ה' כוננו ידיך" היינו שהמקדש נבנה על ידי הצדיקים:

דרש בר קפרא: גדולים מעשה צדיקים יותר ממעשה שמים וארץ, דאילו במעשה שמים וארץ כתיב: "אף ידי יסדה ארץ וימיני טפחה שמים", ואילו במעשה ידיהם של צדיקים כתיב: "מכון לשבתך פעלת ה' מקדש אדני כוננו ידיך".

ופירש רש"י:

מקדש מעשה ידי צדיקים הוא.

הרי שאפילו בפסוק שבו נאמר בפירוש שהמקדש נקרא מעשה ידי ה', הכוונה היא לבנין בידי אדם! ובפשטות נראה שהדברים מתייחסים גם לבנין הבית השלישי. ובאמת, גם על המשכן והמקדש שכבר נבנו בידי אדם, נמצאת בדברי חז"ל הלשון שבניינם מתייחס לקב"ה, כמו במדרש הבא^{יג}:

הכוונה שהגוים ממש יבנהו אלא שסייעו בבנין (וראה בענין בנין ע"י גוים במקדש מלך עמ' ו, קכח).

נ. למשל, בסוף משניות מסכת תענית ובסוף משניות מסכת תמיד.

נא. כן כתב בערוך-לנר לסוכה מא, ב.

נב. סתוכות ה, א.

נג. שמות רבה נב, ד.

מת. ויקרא רבה ט, ו. במדבר רבה יג. שהש"ר רבה ד, א (טז). והשהה לנוסח שבירושלמי המובא לעיל בהערה לט (ובפשטות אין כאן סתירה כי אפשר שהגליות בהנהגת מלך המשיח יבנהו).

מט. באמונות ודעות לרס"ג מאמר שמיני פ"ח כתב: "שהעמים יבנו חומות ביהמ"ק", ובפירוש רבינו בחיי לויקרא יא ד-ו: "אבל הבית השלישי עתידה אומה זו לבנותו". אמנם, נראה שאין

...ולא תאמר משה העמידו, אלא המשכן נעשו בו נסים ועמד מעצמו שנאמר "הוקם המשכן". ואם תמה את על זה, הרי שלמה כשבנה בית המקדש הוא נבנה מעצמו. אמר רב הונא בשם רבי יוסי הכל מסייעין אותו כשבנה את בית האלקים הבריות והרוחות, מניין? שכתוב "והבית בהבנותו"... מעצמו היה נבנה לפיכך במעשה נסים נבנה, וכן כשהוקם המשכן במעשה נסים עמד.

וודאי שגם לשונות אחרים שיש בחז"ל על בנין הבית העתיד — כמו: "כשיעמוד הקב"ה לבנותו לעתיד"^{נז}, "אמר הקב"ה עלי לשלם את הבערה שהבערתי, אני הצתי אש בציון... ואני עתיד לבנותה באש"^{נד} — ניתן לפרש על סיוע אלקי בבנין המקדש (כמו שהחורבן שבא ע"י הגויים מתייחס לקב"ה: "אני הצתי אש בציון"). וכן לשון התפלה — "בנה ביתך כבתחילה" וכדו' — מתפרשת בפשטות על סייעתא דשמיא בבניינו.

ה. מקורות הנומים לבנין משמים

לעומת כל המובא עד כאן, הנה במקצת דברי חז"ל יש משמעות שהמקדש יבנה בידי שמים ממש ולא בידי אדם.

המקור היחיד שבו נאמר כך בפירוש מובא בתוספות^{נז} בשם מדרש תנחומא, על הפסוק "מקדש ה' בוננו ידיך", שמקדש העתיד "עשוי מאליו בידי שמים", והתוספות מבינים זאת שאכן לא יבנה בידי אדם, ובכך מתרצים את סוגיית הגמרא — זוהי שיטת רש"י כפי שנביא לקמן. אמנם, לפנינו בתנחומא אין דרשה זו מופיעה (ואיננו יודעים מהו נוסחה המקורי) אך כנראה שהיתה לפני בעלי התוספות.

אכן דרשה דומה לזו נאמרה במדרש תנחומא^{נח}: "אמר הקב"ה בעולם הזה עשיתם משכן ומקדש שהיו בחומה ולעתיד אני אבנה את בהמ"ק ותהיה מוקפת בחומת אש שנאמר 'ואני אהיה לה נאם ה' חומת אש'^{נח}, ועוד מובא בתנחומא^{נח}

נד. שמות רבה מח, ד.

נה. ב"ק ס, ב.

נו. שבעות טו, ב ד"ה אין בנין.

נז. כי תשא יג.

נח. פקודי יא.

"במעשה ידיך ארנן" — זה בנין בית המקדש שיבנה במהרה בימינו", ועוד¹⁹:
 "אשר ברא אלקים לעשות" — זה בית המקדש העתיד להיות", ומכל זה נראה
 שבנין הבית השלישי יהיה בידי שמים שלא כבנינים הראשונים, ויתכן
 שהתוספות מתכוונים למדרשים אלו. אך באמת ניתן לפרש דרשות אלו על
 סיעתא דשמיא וגילוי אלקי נעלה שלא היה בשני בתי המקדש, ואין הכרח
 לפרשם כדברי התוספות.

כאן נוסף הערת-ביניים חשובה לכל הנושא; שכאשר אנו עוסקים בדברי
 אגדה יש להזהר קודם שנמהר לפרש את הדברים כמשמעותם הפשוטה. וכבר
 האריך הרמב"ם²⁰ להסביר שחלילה להבין את כל אגדות חז"ל כמשמעותם
 הפשוטות, מפני שפעמים רבות אין הדברים כפשטם אלא שחכמים הסתיוו בהם
 רעיונות עמוקים וה"לבוש" החיצוני הוא רק כמו משל וחידה להם. והדברים
 ידועים.

אך נחזור לענייננו: והנה, על כל פנים לפי הבנת התוספות, יש דעה מפורשת
 בהז"ל על בנין בידי שמים ממש. וכך ניתן גם להבין מדברי הזוהר שבו נאמר
 כמה פעמים שהבית השלישי יהיה בנינו של הקב"ה, כפי שנביא לקמן. וכן
 מצאנו בכמה ספרים, כמו בדברי המהר"ל מפראג²¹, שנראה שהבינו שאכן בנין
 שלישי יהיה בידי שמים.

אם כן, נראה שיש כאן מחלוקת בין דעה זו לבין המקורות שהובאו קודם על
 בנין בידי אדם. ואפשר לתלות מחלוקת זו במחלוקת האם בימות המשיח ישתנה
 טבע העולם או ש"עולם כמנהגו נוהג"²².

אך אפשר גם לתווכך בין הדעות ולומר שאין כאן מחלוקת, וכוונת התנחומא
 היא רק שאפשר גם שהמקדש יגלה בדרך נס, אך גם אפשר שיבנה בידי אדם,
 בדרך הטבע. ולבאורה יש לומר על ענין זה כדרך שאמרו חז"ל על הגאולה
 בכללה: "זכו 'אוישנה', לא זכו 'בעתה'... זכו 'עם ענני שמיא', לא זכו 'עני ורוכב
 על חמור'²³, וכך אפשר לומר גם כאן: "זכו, יתגלה בדרך נס, לא זכו, יבנה בידי

נט. תנחומא בובר בראשית ז.

ס. בהקדמה לפירוש המשנה.

סא. גור אריה עה"ת, שמות טו, יז: "ומקדש

לעתיד לא יהיה מעשה צדיקים אלא מעשה

הקב"ה, עיי"ש.

סב. סנהדרין צט, א.

סג. שם צח, א. וראה באור החיים הקדוש

במדבר כד, יז.

אדם". אמנם, אין זה פשוט לומר כך, כי יש מקום לומר להיפך, שדוקא צד הזכות נותן שיבנה המקדש על ידינו, וכמו שכתב ר' דוד פרדו^{סד}:

..לעולם צריך שיהיה באמצעות ידי אדם. תדע, שהרי היא אחת ממנין מצוות עשה לבנות בית הבחירה, ולמה לא יזכה הקב"ה לעמו במצוה זו?!

לכן יתכן לומר הסבר קצת אחר, שגם דברי התנחומא כוונתם באופן כללי לנסים שיהיו בבנין המקדש, ואפשר שיהיה זה כסיוע על גבי המעשה האנושי, אלא שכיון שהועלתה האפשרות של הצטרפות הנס, ממילא יש מקום שהבנין יתגלה בשלמות משמים — ולזה מתכוונים התוספות — ולעולם יתכן שזהו דוקא בגדר "לא זכו".

ובדרך אחרת יש לומר שבבנין המקדש יהיה צרוף מסוים בין מעשה אדם למעשה שמים; ולמשל שאותו החלק המובן לנו יבנה על ידינו, ומה שלא מפורש ומובן יבנה בידי שמים. ודרך אחרת טובא להלן בדברי הזוהר.

על כל פנים, גם אם יש כאן מחלוקת, ולדעת התנחומא יבנה המקדש בידי שמים דוקא, הרי שוב נאמר כי גם לדעה זו, אין נראה שאנו פטורים מן המצוה בידי אדם. ואף אם קיימת דעה כלשהי לפטור ממצוה זו, הרי אם נבוא להכריע בדבר, מסתבר לומר כמו שנקטו רוב האחרונים שלא קיימא לן כמדרש זה, אלא כהלכה הפשוטה שהבאנו לעיל שבנין המקדש היא מצוה ככל המצוות, וכמו שכתב בתפארת ישראל על המשניות^{סד}:

לרמב"ם על כרחך צריך לומר דהך דתנחומא שהביא תוס'.. דברי אגדה היא ואין למדים ממנה, אלא ר"ל שהקב"ה יסייעם בדרך נס שיבנהו.

ו. הסוגיא בענין "יום הנף"

המקור בגמרא שממנו הוכיחו המפרשים שמקדש יגלה משמים הוא סוגית הגמרא בראש השנה^{סו}, בסוכה^{ס"ב} ובמנחות^{ס"ח} בענין "יום הנף", ונביא כאן את תמציתה.

מן התורה אסור לאכול תבואה חדשה ("חדש" בלשון חז"ל) עד יום הנפת מנחת העומר, הוא יום ט"ז בניסן, כמו שנאמר^{ס"ט} "ולחם וקלי וקרמל לא תאכלו עד עצם היום הזה עד הביאכם את קרבן אלהיכם". בזמן שבית המקדש קיים, היה מותר לאכול חדש משעה שקרב העומר ביום ט"ז, כדברי המשנה במנחות: "משקרב העומר הותר חדש מיד", אך "משחרב בית המקדש, התקין ר' יוחנן בן זכאי שיהא יום הנף כולו אסור", כלומר שכל יום ט"ז בניסן ("יום הנף" — הנפת העומר) אסור באכילת חדש.

בטעם תקנת ריב"ז נאמרו שני הסברים בגמרא. האחד, שאמנם מעיקר הדין, בזמן שאין ביהמ"ק קיים ואין העומר קרב, מותר לאכול חדש מתחילת יום ט"ז בניסן, אלא שריב"ז התקין מטעם ש"מהרה יבנה המקדש" ויש לחשוש שמא יטעו העם ויאכלו חדש מתחילת היום, כהרגלם משנה שעברה, ולכן קבע ריב"ז שתמיד אסור לאכול חדש כל יום ט"ז. ומבואר בגמרא שהחשש לתקלה זו הוא במקרה שיבנה בית המקדש ביום ט"ז בניסן או בליל ט"ז בניסן (ואז תתאחר הקרבת העומר עד סוף יום ט"ז).

וההסבר השני הוא שריב"ז לא גזר כאן איסור נוסף מפני חשש מסוים, אלא רק בא ולימד שבזמן החורבן, כשאין העומר קרב, אזי אסור מעיקר הדין (מן התורה) לאכול חדש עד סוף יום ט"ז בניסן.

למקדש? דאמר קרא 'כי אעלה ארכה לך וממכותיך ארפאך' גאם ה' כי נדחה קראו לך ציון היא דרש אין לה, מכלל דבעיא דרישה, ויש לומר שזו גם הכוונה הפנימית בגזרת יום הנף, אלא שיש כאן "לבוש" הלכתי של חשש תקלה.

סו. ל. א.

סז. מא. א.

סח. טז. א.

סט. ויקרא כג, יד.

ע. לבאורה קצת קשה, וכי מפני אפשרות כזו נגזרה הגזרה? אלא שבגמרא אמרו על תקנתו של ריב"ז בענין לולב: "מנלן דעבדינן זכר

והנה, על דברי הגמרא בהסבר הראשון – שהחשש הוא למקרה שיבנה המקדש בט"ו או בליל ט"ז – שאלו הראשונים: והלא הלכה היא שאין בונים את המקדש ביום-טוב, וכן אין בונים בלילה! ותירץ רש"י:

הני מילי בנין הבנוי בידי אדם, אבל מקדש העתיד שאנו מצפין בנוי ומשוכלל הוא יגלה ויבא משמים, שנאמר "מקדש ה' כוננו ידיך".

וכן כתבו התוספות, הראב"ן והריטב"א.

אמנם, כאן צריך לשים לב לכמה הערות: ראשית, בכדי להסביר את הסוגיה אין צורך לומר שהמקדש דוקא יתגלה משמים ולא יבנה בידי אדם, אלא רק שקיימת אפשרות כזו, ולזה חשש ריב"ז^א. ומסתבר שאכן זו כוונת הראשונים, וכך הביא המאירי בשם רש"י: "שמא יבנה על ידי נס". וכיוצא בזה כתב ר' יהודה אלקלעי^ב: "אפשר שכל הפלפול ההוא אינו דרך החלטה כי אם דרך אפשרי, שאם יזכו ישראל אפשר שהקב"ה יבנה הבית וישכלליה כהרף עין".

ועוד: דברי רש"י וסיעתו גאמרו כאן רק בהסבר הפירוש הראשון שבגמרא, אך לפי הפירוש השני (שריב"ז לא גזר גזירה אלא לימד מהו דין התורה) אין כל צורך בזה. וא"כ אין כל הברעה ברורה מן הסוגיא שאכן חוששים לבנין בידי שמים, אלא רק שקיימת סברא כזו. ואדרבה, לענין הלכה, פסק הרמב"ם כפירוש השני, וכמו שכתב^ג: "ובזמן שאין בית המקדש כל היום כולו אסור מן התורה", ואם כן אין צורך בפירוש הראשון.

ועוד: בראשונים ובאחרונים^ד מובאות אפשרויות אחרות להסבר האפשרות שיבנה המקדש ביו"ט או בלילה גם אם יבנה בידי אדם. ונציין במיוחד את דברי המאירי, שסוגיא זו המזכירה אפשרות של בנין בלילה או ביו"ט באמת סותרת את המבואר במקום אחר בגמרא, ועל כן "אי אפשר להעמידה", כלומר זוהי סוגיה דחויה מהלכה (והרי ממילא ההלכה היא כפירוש השני בסוגיא)^ה. כמו

שם. וכן עולה מפירוש רבינו הנאל לסוכה שם. ער. ראה המובא באוצר מפרשי התלמוד על אחר.

עה. ועוד כתב המאירי: "שמא חשש לבית דין טועים", כלומר שבזמן שיבנה המקדש יטעו ויאמרו שמוותר לבנות ביו"ט ובלילה.

עא. והרי ממילא מדובר על חשש רחוק (במבט "סטטיסטי" גרידא), כמ"ש בהערה הקודמת.

עב. מראשוני ה"דורשים לציון" ברורות האחרונים, תלמידים של ר' דוד פרדו ושל בעל ה"פלא יועץ", בספרו מנחת יהודה, הובא בספר אם הבנים שמחה עמ' רצב.

עג. הלכות מאכלות אסורות י, ב. וראה בנו"כ

כן נזכיר את דברי הערוך-לנר¹, הכותב על דברי רש"י: "לענ"ד דוחק הוא לפרש הגמרא כן... גלענ"ד דודאי ביהמ"ק לעתיד לבא יבנה בנין ממש בידי אדם...". ומסביר את הגמרא באופן אחר.

אך נחזור ונדייק בדברי רש"י עצמו — וממילא גם בדברי הראשונים שהביאו דבריו — ונברוק האם כוונתו שאפשר שמקדש ירד משמים או שודאי יהיה כך. והנה, לכאורה יש להוכיח שכוונת רש"י שודאי ירד משמים מזה שהביא לכך ראיה מן הפסוק "מקדש ה' כוננו ידיך!" אך באמת אין זו הוכחה, כי ודאי שאין כוונת רש"י שפירוש הפסוק הוא בהכרח על בנין בידי שמים, שהרי בגמרא (שהבאנו לעיל) מפורש שפסוק זה מדבר על מקדש שהוא "מעשה ידי צדיקים" (וכמו שכתב רש"י עצמו שם!) אלא ודאי כוונת רש"י שיתכן גם לפרש את הפסוק על בנין בידי שמים ממש.

ברם, אע"פ שמבחינת תוכן דברי רש"י ופירושו בגמרא קשה להסיק על מקדש בידי שמים דוקא, מכל מקום מלשון רש"י נראה שרצונו לומר שכך היא האמת, שמקדש העתיד יגלה בידי שמים. אכן, גם בזה עלינו לדייק יותר בלשון רש"י שכתב "מקדש העתיד שאנו מצפין בנוי ומשוכלל הוא יגלה ויבא משמים"; ונראה שכוונתו לומר שודאי אנו מצפים שבעתיד יגלה מקדש משמים ("כוננו ידיך"), אבל אין בכך כדי לשלול במשהו את המקדש שאנו מחויבים לבנות. כלומר, ודאי שהמצוה עלינו היא לבנות כפי האפשר ומתי שיעלה בידנו (ולכל הפחות כבנין בית שני), אך יודעים אנו שבתוך היעודים שלעתיד ודאי תגיע גם השלמות של המקדש משמים. איננו יודעים מה בדיוק יהיה אותו מקדש משמים ומתי יבוא — וודאי שיתכן שיתגלה רק לאחר שאנו נבנה, או כאחת משאר האפשרויות המבוארות בפרק זה — אך תקנת ריב"ז באה מפני האפשרות ש"מהרה יבנה בית המקדש", וזה יתכן אם יתגלה הבנין משמים "תיכף ומיד ממש". דוקא הצפיה לגילוי שמיימי יוצרת את האפשרות ש"בכל יום יבוא", אך אפשרות זו לא מפקיעה את ההשתדלות לבנין בידי אדם.

על כל פנים, עלינו לחזור ולהדגיש שמסתבר כי דברי רש"י וסיעתו, באיזה אופן שנפרשם, לא באו להפקיע את בנין המקדש מכלל המצוות המוטלות עלינו לעשותם (וכדברי רש"י עצמו בספר יחזקאל).

עו. ר' יעקב עטלינגר, פוסק חשוב, מחבר בכורי יעקב על הל' סוכה ושו"ת בנין ציון.

ז. דברי הזוהר

מדברי הזוהר הקדוש נראה לכאורה שבנין הבית השלישי יהיה בידי שמים
ממש ולא בידי אדם^ע:

דכר נפקו ישראל ממצרים בעא קב"ה למעבד לון בארעא כמלאכין
קדישין לעילא ובעא למבני לון ביתא קדישא ולנתתא ליה מגו שמי
רקיעין ולנטעא לון לישראל נציבא קדישא כגוונא דדיוקנא דלעילא...
ומדארגיוזו קמיה במדברא מיתו ואכנס לון קודשא בריך הוא לבנייהו
בארעא וביתא אתבני על ידא דבר נש, ובגין כך לא אתקיים, ושלמה הוה
ידע דבגין דהאי עובדא דבר נש לא יתקיים ועל דא אמר "אם ה' לא יבנה
בית שוא עמלו בוניו בו" דהא לית ליה ביה קיומא. ביומוי דעזרא גרם
חטאה ואצטרכון אינון למבני ולא הוה ביה קיומא, ועד כען בניינא
קדמאה דקודשא בריך הוא לא הוה בעלמא. ולזמנא דאתי כתיב "בונה
ירושלם ה'" איהו ולא אחרא, ובניינא דא אנן מחכאן ולא בניינא דבר נש
דלית ביה קיומא כלל... דאפילו קרתא דירושלם לא ליהוי אומנותא דבר
נש, דהא כתיב "ואני אהיה לה נאם ה' חומת אש סביב וגו'", אי לקרתא
כתיב הכי כל שכן ביתא דאיהו דיורא דיליה...

וכיוצא בזה נאמר בעוד כמה מקומות בזוהר^ע.

אכן, בדברי הזוהר, כמו בדברי אגדה בכלל, ידוע שאין למהר ולהחליט שכוונת
הדברים כמשמעם הפשוט (כמו שזוהרנו לעיל), ולפרש שמדובר כאן על בנין נסי
לגמרי שלא בידי אדם. ואמנם, ברור שהזוהר בא ללמדנו על הבדל מהותי בין
המקדש העתידי לאלו שכבר היו, עד כדי כך שדוקא הוא נקרא בנין הקב"ה, אך

שהרי אין לו קיום. בימי עזרא גרם החטא
והצטרכו הם לבנות ולא היה בו קיום. ועד
עבשיו הבנין הראשון של הקב"ה לא היה
בעולם, ולעתידי לבוא כתוב "בונה ירושלם ה'",
הוא ולא אחר. ולבנין זה אנו מחכים ולא לבנין
של בן אדם שאין לו קיום כלל... שאפילו העיר
ירושלים לא תהיה מעשה אדם שהרי כתוב
"ואני אהיה לה נאם ה' חומת אש סביב", אם
לעיר כתוב כך כל שכן הבית שהוא בית מגוריו.
עח. ח"א בא, א. בת, א. ח"ב נט, א. קת, א.

עז. ח"ג רכא, א. תרגום: שכשיצאו ישראל
ממצרים רצה הקב"ה לעשות אותם בארץ
כמלאכים קדושים למעלה, ורצה לבנות להם
בית קדוש ולהוריד להם מתוך שמי רקיעים
ולנטוע את ישראל אילן קדוש כמו הדיוקן
שלמעלה... ומשהטאו לפניו במדבר מתו
והבניס הקב"ה את בניהם לארץ והבית נבנה
ע"י בן אדם ולכן לא התקיים. ושלמה ידע
שבגלל שזה מעשה אדם לא יתקיים, ועל זה
אמר "אם ה' לא יבנה בית שוא עמלו בוניו בו"

אפשר שהכוונה לצירוף מסוים בין מעשה ידי ישראל למעשה ידי שמים. והרי בדברי הגמרא ראינו בפירוש שבנין המקדש מתייחס לקב"ה שבונה בשתי ידיים אע"פ שהוא "מעשה ידי צדיקים", וא"כ גם את דברי הזוהר יש לפרש כך. וכן מצאנו גם בדברי הזוהר עצמו לגבי מקדש שלמה, שבנייתו מיוחדת לקב"ה^ט:

רבי שמעון פתח... "והבית בהבנותו" וכי לא הוה בני ליה שלמה וכלהו אומנין ההו תמן? מהו בהבנותו? אלא כך הוא, כמה דכתיב "מקשה תעשה המנורה", אם היא מקשה מהו תעשה? אלא ודאי כלא באת וניסא אתעביד איהו מגרמיה. כיון דשראן למעבד עבדתא, אולף לאומנין למעבד בה מה דלא הו ידעין מקדמת דנא, מאי טעמא בגין דברכתא דקב"ה שרא על ידיהו. ועל דא כתיב "בהבנותו", איהו אתבני מגרמיה, דהוא אולפא אולפן לאומנין היאך שראן למעבד, ולא אסתלק מעינייהו רשימו דההוא עבדתא ממש, ומסתכלאן ביה ועבדי עד דאתבני כל ביתא.

הרי שגם מלאכת המשכן והמקדש הראשון, שנבנו בידי אדם, חשובים כמי שנעשו מאליהם, וא"כ ניתן לומר כך גם על הבית השלישי. אלא שעדיין צריך לבאר מהי המדרגה המיוחדת של המקדש השלישי, שבהשוואה אליו נקרא הבית הראשון "בניינא דבר נש", ורק הוא יהיה "בניינא דקב"ה" (ובע"ה יתבאר בהמשך). והרבה מפרשים בארו את דברי הזוהר לגבי הבית השלישי כמכוונים להופעת "מקדש משמים" בתוך המקדש מעשה ידי אדם. וכמו שכתב בספר "אספקלריא המאירה"^פ:

וצריכין אנו לומר דעה שלישית המכרעת... שהקב"ה יוריד כביכול את ירושלים שלמעלה למטה ויעמיד את שלמעלה על שלמטה...

ט. שהמלאכה עצמה, או המנורה, לימדה את האומנים. מה הטעם? כיון שברכת הקב"ה שרתה על ידיהם. ועל זה כתוב "בהבנותו", הוא נבנה מעצמו, שהוא לימד הלימוד לאומנים איך מתחילים לעשות, ולא הסחלק מעיניהם הרושם של אותה העבודה ממש והיו מסתכלים בה ועושים עד שנבנה כל הבית.
פ. הובא באם הבנים שמחה עמ' רפג.

עט. זוהר ח"א עד, א. תרגום: "והבית בהבנותו", וכי לא בנה אותו שלמה וכל האומנים שהיו שם? מהו "בהבנותו"? אלא כך הוא, כמו שכתוב "מקשה תעשה המנורה", אם היא מקשה (ע"י הקשה ביד) מהו "תעשה"? אלא ודאי הכל באות ונס נעשה והוא מעצמו. כיון שהתחילו לעבוד עבודה, לימד את האומנים לעשות בה מה שלא היו יודעים מקודם לכן (→ היינו

שאותו שיעמוד למעלה כולו אש מעשה ידי הקב"ה, ושלמטה ממנו הוא מעשה אדם אבני נזר מתנוססות על האדמתו.

וכן נראה מדברי התקוני זוהר, כפי שביאר ב"כסא מלך"^פ, שיהיה בנין גשמי למטה ועליו תאיר ירושלים שלמעלה הרוחנית. וכיוצא בזה כתבו המפרשים גם בביאור דברי התנחומא שהובאו לעיל, וכמו שכתב הערוך-לנר:

ומה שנאמר "מקדש ה' כוננו ידיך" שנדרש בתנחומא שירד למטה, הוא ביהמ"ק רוחני שיבא לתוך ביהמ"ק הנבנה גשמי כנשמה בתוך הגוף, וכמו שירד במשכן ובביהמ"ק האש שלמעלה בתוך האש של הדיוט שנבער בעצים... אמנם כמו שלמטה בארץ אין נשמה בלא גוף כמו כן המקדש רוחני לא יקום בלא מקדש גשמי.

פירוש זה, של הופעת מקדש מלמעלה על גבי, או בתוך, בימ"ק מעשה ידי אדם, מתאים עם דברי חז"ל: "אמר הקדוש ברוך הוא, לא אבוא בירושלים של מעלה עד שאבוא לירושלים של מטה"^{פא}. וכך כתב הרב צבי הירש קלישר^{פב}: "כאשר יהיה מעשה ידי צדיקים בבנין של מטה, לעומתה תרד מקדש של מעלה לעיני כל, היות נצב על מקדש של מטה... שעל ידי מעשה צדיקים יבוא מעשה ה' אשר כוננו ידיו יתברך".

וכיוצא בזה ביארו המפרשים שבתחילת בנין הבית השני היתה עדיין אפשרות שבהמשך יתגלה משמים המקדש המתואר בנבואת יחזקאל, וכמו שכתב המלבי"ם^{פג}: "שאם היו זוכים אז היה מגיע זמן הגאולה העתידה ותיכף אחר בנין זה היה יורד בית המקדש מן השמים". ויש שפירשו^{פד} שגם היום, המצוה המוטלת עלינו היא לבנות בית המקדש כתבנית בית שני (כמו שמובא במשנה מדות ובהלכות בית הבחירה לרמב"ם), ואח"כ יגלה משמים בנין יחזקאל.

סוף דבר, גם הזוהר לא בא לפטרנו ממצות בנין הבית. והוכחה ברורה לדבר, ממה שהזוהר משווה את בנין העיר ירושלים לבנין המקדש, ששניהם לא יהיו "אומנותא דבר נש", וכשם שאת ירושלים בונים אנו בפועל כפינו — כך גם את המקדש.

פא. תענית ה, א.

פב. דרישת ציון (מהדורת מוסד הרב קוק) עמ'

פג. עזרא ה, טז.

פד. "עזרת כהנים" בשם הרבי מראדזין, מובא באם הבנים שמחה עמ' רצא.

ונסכם חלק זה בדברי הרבי מליובאוויטש זצ"ל^פה:

הרמב"ם שהוא ספר של הלכות, שעל פי הלכה בנין המקדש הינו חיוב המוטל על בני ישראל, לפיכך הוא מדגיש את אותו חלק של בנין המקדש שיבנה ע"י ישראל (ועל ידי זה הם מקיימים את מצוותם בשלמות). מה שאין כן אותם העניינים במקדש דלעתיד שיתגלו בידי שמים — אינם שייכים לחיוב ומצות בנין ביהמ"ק, המוטל על בני ישראל. אבל במדרש ובזוהר (פנימיות התורה) מדובר על השלימות ותכלית המכוון של המקדש דלעתיד — שזה יהיה נפעל ע"י העיזוי בביהמ"ק שנפעל מלמעלה, "בנינא דקב"ה" — לפיכך הם מדגישים את הבנין שיהיה בידי שמים.

ב

ארץ ושמים

לאחר כל המקורות והדיונים שעד כאן (בתקודה שהקורא לא נתייגע כבר מהם), ננסה בעת לרדת מעט אל משמעות הדברים הפנימית.

הנה, מסיכום כל המובא לעיל עולה כי באמת יש "מקום של כבוד" לשני הצדדים גם יחד: הצד האחד — שאליו נוטה "עולם ההלכה" אך מופיע גם באגדה — שבנין המקדש שוה הוא לכל המצוות בתורה המוטלות דוקא עלינו לעשותם. והצד השני — המודגש יותר בפנימיות התורה אך מוצא ביטוי אף ב"נגלה" — המדגיש את מעלתו של הבית השלישי אשר נקרא בניינו של הקב"ה. ולאחר כל הפירושים המתווכים בין הדעות, הנה מתבקש להסביר יותר מהו המיוחד שיש בכל אחד מן הצדדים ומדוע שניהם דוקא נצרכים.

נתבונן בעת בכל אחד מן ה"ציורים" האפשריים על בנין המקדש — בידי אדם ובידי שמים — ונגלה כי בכל אחד מהם יש מעלה ויש חסרון, ושעל כן אי אפשר לנו לזוטר על האחד ולהסתפק בשני, וננסה להבין כיצד ניתן ליצור חיבור אמיתי בין השנים.

א. מעשה שמים הנצחי

נקדים ונאמר כי בודאי, כאשר אנו מדברים על בנין הבית השלישי, אנו מצפים לבנין אמיתי ומושלם. כבר עברנו שני בתי מקדש שהחורבן שלט בהם, וברור כי הגאולה העתידה תהיה גאולה שאין אחריה עוד גלות^פ — "תם עונך בת ציון לא יוסיף להגלותך"^פ — והבית השלישי יהיה בית אשר לא יחרב לעולם, "בהיות מקדשי בתוכם לעולם"^פ. על כן, מתבקש ש"הבית האחרון" יהיה שונה באופן מהותי מן הבתים שקדמו לו אשר נתברר שמתחילת בנינם לא היה להם את היסוד האלקי המקיימם לעולם.

— מגלות אדום ולחץ עז.
פח. יחזקאל לז, כח.

פו. ראה למשל בספר נצח ישראל למהר"ל
בכמה מקומות.

פז. איכה ד, כב. וברש"י: "לא יוסיף להגלותך"

מה יבטיח לנו שהבנין השלישי לא יהיה רק "מהדורא תליתאה" של הבתים הקודמים, אלא "ענין אחר" לגמרי? הפתרון המסתמן בהשקפה ראשונה הוא בנין בידי שמים. ובאמת, בדברי הזוהר (דלעיל) נאמר במפורש כי נצחיותו של המקדש תלויה בזה שהוא יהיה בניינא דקב"ה. וביאור הענין בפשטות, כי כשם שהאדם, בהיותו גברא, הינו מוגבל בעצם, ולכל כוחותיו יש תכלה וקץ, כך גם כל שהוא "מעשה ידי אדם" מוגבל הוא ואין בו את היסוד האינ-סופי, הן מבחינת מעלתו והן מבחינת קיומו והופעתו בתוך העולם הזה. היחיד שניתן לומר עליו באמת את המושג "אין סוף" הוא הקב"ה (שבאמת גם המושג הזה אינו מבטא אלא את חוסר השגתנו בו), ועל כן מה שהוא "מעשה ידיו" יכול לקבל אף הוא את חותם הנצחיות הבלתי מוגבלת.

נוכל להבין יותר את החסרון שיש בציור המקדש הנבנה בידי אדם, כאשר נרחיב ונתאר לעצמנו את מושג הגאולה בכללו בשני האופנים המוצעים כאן, בידי שמים ובידי אדם.

הנה, בתיאור הגאולה כמעשה ידינו, כמה שתהיה מצוירת כעתיד מזהיר — חזרת מלכות בית דוד, מקדש וסגהדרין וכו' — הרי במבט מעמיק נראה כי חסר כאן משהו מאוד עיקרי; קשה להאמין כי כל זה שיעשה על ידינו ובכוחנו, הוא ורק הוא תכלית הכל. אם נתאר את הגאולה כהתקדמות אנושית הנעשית, שלב אחר שלב, לעבר מימוש כל החזון והיעוד הגדול "ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש"^ט, סוף סוף עולה הקושיא: כיצד נעשה כאן המעבר וה"קפיצה" אל רמה אחרת מזו שאנו מורגלים לה? אין זה ברור כיצד ההתקדמות הנעשית בכוחנו הדל בדרך העולה בית-אל תביא אותנו אל מציאות חדשה וזשונה באופן מהותי מכל שקדם לה.

הרי מכירים אנו את עצמנו ויודעים עד כמה קטן הוא האדם. אם כך, כמה שיכולים אנו לתאר לעצמנו התעלות, התקדשות והטהרות שלנו-עצמנו ושל העולם כולו — סוף סוף קשה, כיצד ומנין יבוא כאן "חידוש" אמיתי? אך יעלה ויצמח מתוך מעשה ידינו האנושי אותו גילוי אלקי נעלה שהוא מגמת העולם כולו?

על כן, ודאי צריך לומר שישנו איזה שלב במהלך הגאולה שבו מתערב הקדוש ברוך הוא ו"לוקח את העניינים בידים". נקל להבין כי כאשר תהיה התערבות אלקית כזו — כמו מקדש הנגלה משמים — שוב אין כאן רק תוספת כמותית אלא מעבר של שינוי מהותי ואיכותי, יציאה ממיצרי העולם ופריצת כל הגבולות בהם אנו נתונים, אל מציאות חדשה לגמרי — "השמים החדשים והארץ החדשה"^צ — מציאות של גילוי אלקות והשראת שכינה בעולם.

ב. בנין הארץ ובנין המקדש

אכן, על אף החסרון המובן לנו בדבר שכל-כולו אנושי, כמוסבר לעיל, הרי מכל מקום הורגלנו, ובצדק, לראות את העיסוק בבנין ארץ ישראל כולה כמעשה אנושי. מצות ישיבת ארץ ישראל, ישובה וכיבושה, כל אלו הם מעשה ידי ישראל, הצריכים להעשות בכלים אנושיים רגילים. אמנם, המעשה שלנו צריך לבוא מתוך בטחון בה' ומתוך הבנה כי "הוא הנותן לך כח לעשות חיל"^{צא}, ו"ה' אלקיך מתהלך בקרב מחנך"^{צב}, אך סוף סוף ברור שבנין הארץ וישובה הוא "בניינא דבר-נש".

ובדורות האחרונים זכינו לראות זאת גם למעשה בפועל: דוקא בדרך הטבע הולכת ונבנית ארץ ישראל, מעלית תלמידי הבעש"ט ותלמידי הגר"א לארץ ישראל, ועד להמשך התפתחות הישוב בארץ מאז ועד היום. ואף שאנו מצירים הרבה על כך שלא תמיד מתקיים הציווי "וזכרת את ה' אלקיך כי הוא הנותן לך חת."^{צא}, בכל זאת גם יראי ה' מבינים ומסכימים כי ההשתדלות לבנין הארץ היא מעשה אנושי המוטל עלינו.

לעומת זאת, כאשר אנו נושאים מבטנו אל ההר אשר בחר ה', ומתחילים לחשוב על דבר בית הבחירה, נראה לומר שכאן עובר קו הגבול בין מעשה אדם למעשה שמים. את הארץ כולה נבנה, בעזרת ה', בכלי המעשה שלנו, אך בנין הבית וכל המתקשר אליו — כאן התחום שבו אין אנו בעשר אצבעותינו הקטנות יכולים לגעת. אם נתייחס גם אל המקדש כבניית עוד ישוב או כיבוש עוד גבעה,

צ. ישעיה טו, בב.

צא. דברים ח, יח.

צב. שם כג, טו.

תהיה זו הקטנה ועיוות לגדולת קדושתו של המקדש. אך אם נבין כי כח עשייתנו מוגבל הוא, ומרכז הקודש ושיא הפסגה של הגאולה הוא מעשה שמים בלבד — אז יקבל תהליך הגאולה כולו את משמעותו ותוכנו הראויים. על פי קרימתחשבה זה, נקבעת כאן "הפרדת כוחות" בין התחום האנושי לבין התחום האלקי, ואף כי ברור שאותו התחום האלקי מאציל מאורו על כל התחום האנושי — והמקדש יאיר את הממלכה כולה באור חדש — הרי דוקא משום כך חשוב להשמר מלעסוק במקדש כמו בכל השאר. ללמוד, לצפות ולקוות — זה כן, אבל המעשה בפועל מתבקש שיהיה משמים דוקא¹³.

ג. עילוי התחתונים

הנה מיצינו עד לקיצוניות את הצורך במקדש משמים, אך במחשבה נוספת נבחין כי גם בצירוף הזה חסר משהו.

בצירוף של גאולה הבאה ו"נוחתת" עלינו משמים נזכה לראות נסים ונפלאות, ואף נחוש ונדע כי לפנינו מה שיוצא לגמרי מכל גדרי העולם האנושי המוכר לנו, כולם יכרעו ויודו בפה מלא כי "היינו כחולמים", ועל כנפי הנס נמריא אל אופקים חדשים לגמרי, מעל ומעבר לכל המוגבלות המצמצמת של הטבע וחוקיו. אך אחרי כל הצירוף הנאדר והנעים הזה, מתגנב ספק קטן ומנקר בלבנו: האם אנו עצמנו אכן שותפים מלאים לכל המעלה הרוחני הנישא הזה?

שהרי כאשר מדובר בתהליך אלקי-ניסי, הבא מלמעלה למטה, אזי בעצם מי שנמצא למטה לא התעלה ממש למעלה, אלא שההארה מלמעלה פעלה שינוי במעמדו, אבל שינוי זה אינו שינוי אמיתי ומהותי. כאשר אנו עומדים נפעמים מול גילוי נורא ונשגב הבא משמים — הרי עדיין מהותנו העצמית (של האדם והעולם), הנמצאת מצד עצמה במדרגה נמוכה, לא השתנתה באמת! אמנם מצב זה של גילוי מלמעלה יכול בפועל "להחזיק" אותנו במדרגה גבוהה, אבל מדרגה זו אינה קנויה לנו באמת, אינה "עצמית" לנו אלא "מקרית", באה מן החוץ. הדעת נותנת שמדרגה זו, שאינה קנין הנפש באמת, היא באמת ארעית ולא

צג. ראה דברים ברוח זו בספר "שלהבתי" התמונה בשלמותה נפרדה דרכנו מורכו, לרב שלמה אבינר שליט"א, אלא שבהצגת והמעין ישפוט.

תשאר יציבה וקבועה. וגם אם נתאר לנו מציאות הרצופה כל הזמן בגילויים אלקיים שמימיים, שאינם מניחים לנו ליפול ארצה כלל, עדיין קשה לראות בזה את התכלית, כאשר באופן "מלאכותי" אנו כאילו "מוכרחים" להיות במדרגה גבוהה כזו שאינה מדרגתנו באמת. נראה שגאולה שכזו גוגעת רק בחיצוניות ואין היא משנה את הפנימיות הנסתרת (או הבלתי־מודעת) שאולי ממאנת להשתתף בזה.

והחסרון המורגש כאן הוא כפול. ראשית, בעצם זה שהמדרגה שבה אנו נמצאים אינה מדרגתנו באמת ויש בה מעין "אחזת עינים". אך יותר מכך, מפני שעל פי הבחנה זו מתברר שבאמת ישנם "מקומות" במציאות התחתונה שלא נגאלו!

הלא עניינה של הגאולה הוא להעלות ולפעול שינוי מהותי ואמיתי לטובה בתוככי האדם עצמו, ואף במציאות כולה מתוכה ובתוכה. באחרית הימים "ונתתי לכם לב חדש"^{צז}, "נתתי את תורתי בקרבם.. כולם ידעו אותי"^{צח}, "ונבאו בניכם ובנותיכם"^{צט} — כל זה מגטיח כי אישיותו של האדם כולה תתרום ותתעלה, תגאל ממכאוביה ועוונותיה, תטהר ותתקדש. וכשם שתוסר ערלת־הלב בתוכנו, כך תוסר הקללה מעל האדמה, עד לביעור הרע במציאות כולה, "ואת רוח הטמאה אעביר מן הארץ"^צ. אך כדי שיבוא העילוי הזה, כדי שתגאל המציאות כולה, "לא יפל צרור ארץ", נראה שצריך שלאדם עצמו תהיה שותפות בתהליך, שאם־לא־כן עדיין נשארים בתוקפם רבדים של קלקול, טומאה ורוע. הזדככות העולם כולו, עד לכליון הרע הגמור לעתיד לבא, זה יתכן רק כשתהיה שותפות מצד העולם — קרי: האדם בעל הבחירה, שהוא "עולם קטן" — באותו התהליך של העליה בקדש. כאשר האדם הולך ומתעלה, בכח מעשיו, ומטפס מעלה מעלה, אז ניתן לומר כי באמת נתקנו כוחותיו כולם, ובאמת לא נשאר בו רע נסתר ונעלם.

ובסגנון אחר: גאולה הבאה בדרך נס בעצם "מתעלמת" מן הטבע עצמו, ואינה פועלת בו שנוי ועלוי אמיתי. הנס הוא התערבות מעולם עליון, הבא ושורה

צד. יחזקאל לו, כו.
צה. ירמיה לא, לב-לג.

צו. יזאל ג, א.
צז. זכריה יג, ב.

בעולמנו שלנו, אך מבחינה מסוימת העולם התחתון "נאנס" תחת הנס ונמצא שהטבע עצמו לא נגאל.

ד. "לא בחפזון"

על נקודה זו ניוון לעמוד מתוך התבוננות ביציאת מצרים:

יציאת מצרים היא הדוגמא והסמל לגאולה הבאה בנסים ונפלאות שמחוץ לגדרי העולם והטבע לגמרי. הגאולה ממצרים היתה נסית־אלקית הן בזה שהיתה אז שבירת חוקי הטבע הרגילים, והן בעצם הוצאת ישראל מתוך טומאת מצרים, "גוי מקרב גוי". ברגע האחרון, משך הקב"ה את ישראל בציצת־ראשם והוציאם מ"ערות הארץ" אל מרחב המדבר, והלאה אל סיני ומתן־תורה. הכל היה "גדול עלינו", כלל לא לפי המדות של ישראל, אלא בהארה אלקית נפלאה החודרת ומגיעה עד ל"עם ההולכים בחושך".

לכאורה, מה גדול מזה? אך הנה מבואר כי לאחר היציאה הראשונית, בה היה גילוי אור ממקום עליון, עדיין נותרו ישראל עצמם מרוחקים מאותו גילוי. ההארה הגדולה לא נקלטה היטב בפנימיות נפשם, וכעת נצרכת היתה עבודה פנימית — אותה פועל האדם עצמו — כדי לקלוט את האור ולהתעלות אליו ממש. כך מוסבר התוכן הפנימי של ספירת־העומר, אותם שבעה שבועות בהם התקדמו ישראל אל הר סיני; שאותה הארה גדולה ועצומה שזכו לה ישראל ב"לילה הזה" שבו יצאו ממצרים היתה נמצאת כביכול מעליהם, כ"אור־מקיף" שאינו חודר ממש אל תוכם, ולאחר מכן נדרשת היתה עבודה רבה על מנת לשוב ולזכות לאור הזה כ"אור־פנימי", עד שתתעלה הנפש הישראלית ותוכל לשמוע מפי הגבורה "אנכי ה' אלקיך".

ויותר מזה: אנו יודעים שביציאת מצרים כולה, כולל מעמד הר סיני אשר בפסגתה, עדיין לא הגיעה התכלית. הגאולה או לא היתה גאולה סופית ומוחלטת (שהרי אנו היום כפי שאנו...), וזאת מפני שהיתה זו גאולה "בחפזון". מוסבר^צ שהתוכן הפנימי בזה שהיו ישראל צריכים לבדוח ממצרים הוא מפני שעדיין לא היה אז בטול גמור של הרע. בעצם, הרע נשאר בתוקפו אלא שלא

יכל לשלוט על הטוב שיצא לאור הגאולה "ביד רמה". ישראל יצאו ממצרים, והמצרים אף טבעו בים, אך סוף סוף לא התבטל ונעקר לגמרי עצם המושג "מצרים". באיזה־שהוא מקום, במציאות הכללית וממילא גם במציאות הפרטית, נשאר הרע בקיומו. הטומאה לא עברה מן העולם אלא רק נדחקה אל מקום שלא תוכל להפריע משם (ואף ישראל עוד חזרו להתגעגע לאותה מצרים: "נתנה ראש ונשובה מצרימה"). על כן, התכלית המקווה עוד לא הגיעה, ונפילות רבות עוד עברו על ישראל ממצרים ועד עתה.

הגאולה העתידה, לעומתה, גואלת היא את המציאות כולה, על כל דרגותיה, מעלותיה ומורדותיה. כל הרע המצוי באיזו־שהיא מדרגה בעולם ישתנה ויתהפך לטוב. ממילא, לא יהיה צורך לברוח משום־מקום, שהרי המציאות הנבראת כולה תגיע אל התיקון הרצוי. אדרבה, מכל פינה חזית של העולם יבוא סיוע אל הגאולה, הכל יתרומם ויתקדש יחד. "כי לא בחפזון תצאו ובמנוסה לא תלכו"צט.

ובהשוואה לעבודת ה' הפרטית של כל אחר מישראל: דומה הדבר להבדל שבין עבודת כל אדם, במדרגת ה"בינוני", לבין עבודת ה"צדיק". הבינוני, גם בשמתגבר הוא על יצרו הרע, ועושה אך טוב, מכל מקום לא התבטל הרע שבו לגמרי אלא רק נכפה תחת ידי הטוב. אולם הצדיק האמיתי הוא מי שזכה "להרוג את היצר הרע" שבקרבו, ועבשיו כולו לב אחד לעבודת ה'.

ושוב, כדי להגיע לתכלית הזו — לגאולה שלמה וכוללת, ולתיקון המציאות כולה למדרגת צדיק שכולו טוב — נצרכת גאולה שאינה רק באה אלינו "מלמעלה למטה", אלא גאולה כזו שבה גם אנו הולכים ומתעלים "מלמטה למעלה". כאשר הכל בא מלמעלה, מתברר לבסוף כי ה"למטה" עצמו נשאר למטה, אלא שהכניסו אותו עם הטיט אשר במנעליו אל תוך היכל המלך, ואפילו ביסו את הלכלוך בבגדי מלכות, אך באיזה־שהוא מקום נותר הלכלוך. רק כאשר ה"למטה" הולך ועולה, מטפס מעלה מעלה, אז יוצא הוא באמת ממעמדו הראשון ומשתנה כל כולו לטובה.

ה. והיו לאחדים

נחזור לענייננו. הנה ראינו עד כה שבכל אחת משתי האפשרויות — גילוי מלמעלה ועילוי מלמטה — יש מעלה ויש חסרון. בגאולה הבאה בדרך נס מלמעלה חסרה השלמות של העלאת העולם התחתון עצמו עד לתיקונו הגמור, ובגאולה "מעשה ידי אדם" חסר המימד האלקי הבלתי מוגבל.

ומכל זה מובן שהגאולה השלמה צריכה לכלול בתוכה בדרך כלשהי את שתי הבחינות הללו גם יחד, המעשה האנושי והגילוי האלקי.

והנה, אם נחלק ונאמר שיש בגאולה איזו שהיא "חלוקת עבודה" ברורה בין התחום האנושי והתחום האלקי — כשם שרצינו לומר קודם שבנין ארץ־ישראל הוא בידי אדם והמקדש הוא בידי שמים — לא הרווחנו כלום! הרי באופן זה אין שום חיבור אמיתי ו"התכללות" של ממש בין הדרכים. אם המקדש הוא התחום שבו אין דריסת רגל לבן־האדם, נמצא שגילוי הקדושה הנעלה ביותר הוא גילוי שמיימי בלבד, ותחסר בו המעלה שיש במעשה ידינו!

ודאי עלינו לומר שבבנין המקדש עצמו מתגלה החיבור והאיחוד שבין שני התחומים. לכן דוקא על בנין המקדש מצאנו שמצד אחד הוא בנין אלקי אך כדרכו הוא בגדר מצוה המוטלת עלינו לעשותה במעשה ידינו. גם קודם שננסה להסביר כיצד בדיוק מתרחש כאן החיבור בין שמים לארץ, בין בניינא דברינש לבניינא דקב"ה — מכל מקום ברור שאכן יש כאן חיבור שכזה, וכך שורה מלמעלה הקדושה העליונה והבלתי־מוגבלת אך גם אנו במעשה ידינו מתעלים והופכים להיות "כלי" המגלה בתוכו את הקדושה העליונה הזו.

ו. שתי ידיים

במאמר מוסגר גוסיף, בקצרה, עוד התבוננות בדברים בסגנון שונה במקצת, והכל הולך אל מקום אחד:

מה שבא בדרך נס וגילוי מלמעלה הוא ממדת החסד העליונה, גילוי שפע אור אלקי שלא לפי־ערך המקבל. ומה שבא בדרך הטבע, מלמטה למעלה, הוא ממדת הגבורה העליונה, שממנה בא צמצום האור האלקי והעלמתו באופן מדוד גם בתוך גבולות הטבע המוכר לנו, לפי הכלים של העולם התחתון. במדת

החסד יש מעלה יתרה של השפעה אלקית נפלאה, אך גם בגבורה יש מעלה שאין בחסד והיא היכולת לחדור ו"להתלבש" בתוך גבולות העולם "המקבל". ואכן, הראי"ה קוק זצ"ל כתב¹ שבהתגלות הגאולה וצמיחתה בדרך הטבע דוקא יש מעלה גדולה, ו"גבורת גבורות" היא זו כאשר העולם כולו משתתף בגאולה והכל הולך ומתעלה ונגאל. כלומר, לעומת יציאת מצרים שאז היתה הגאולה באופן של "חסדי חסדים", הרי בדורות האחרונים ראינו את בני הארץ וכו' ע"פ טבע דוקא, באופן של "גבורת גבורות".

אך ודאי שהגאולה בדרך הטבע, ממדת הגבורה, אינה "סוף פסוק" ועדיין אין די בה, כי העולם יהיה הכל נסתר, ללא גילוי "חסד אל": אדרבה, המצב הרצוי לכתחילה הוא שתבוא הגאולה מיד בדרך נס, "זכו אחישנה", "עם ענני שמיא" — וודאי שדרך זו תכלול בתוכה את אותה המעלה שיש במדת הגבורה. אלא שכל עוד אנו רואים שהמציאות הולכת בדרך הטבע, יכולים אנו להבין את המעלה והיתרון שיש בזה כעת, אבל פשוט שאנו משתוקקים ומצפים מתי כבר יבוא גם הגילוי מלמעלה ויתחבר אל דרך הטבע, יתחברו החסד והגבורה ויתכללו זה בזה.

וגילוי החיבור השלם והרצוי הזה שבין החסד והגבורה בא דוקא בבית המקדש. שכן זהו פירוש דברי חז"ל המובאים לעיל (בחלק א) בהשוואה שבין המקדש לבין מעשה שמים וארץ; שמעשה שמים וארץ נעשה ביד אחת — "ידי יסדה ארץ", "ימיני טפחה שמים" — ואילו המקדש, מעשה ידי צדיקים, נעשה בשתי ידיים — "כוננו ידיך". ומסביר המהרש"א שבמעשה שמים מתגלה מדת החסד והרחמים, המיוחסת ליד ימין, ובמעשה הארץ מתגלה מדת הגבורה, המיוחסת ליד שמאל ("ידי"), אבל המקדש נבנה בשתי הידיים יחד, בחיבור החסד והגבורה זה עם זה.

[ובעומק הענין — כפי שמבאר בעל התניא² — כוונת הדיברים שבמקדש מתגלה ההארה האלקית הבלתי-מוגבלת כלל, הנעלה והמרוממת מכל יחס ישיר אל העולם (ובלשונה של פנימיות התורה: "אור הסובב כל עלמין"), אך

ק. ראה למשל באגרות הראי"ה, אגרת קא. לקו"ת פרשת נשא (דף כא, ב).
תשנ"ג.

הארה זו נמשכת ומתגלה בתוך ההארה המוגבלת המחיה את העולם וה"מתלבשת" בתוכו לפי ערכו — "ממלא כל עלמין", והדברים ארוכים.

לפי זה, בבית המקדש מתגלה מדת התפארת, הממזגת וכוללת נתוכה את החסד והגבורה. התפארת היא היא מדת הרחמים; שכן לעומת החסד הבא מצד המשפיע בלי "התחשבות" אמיתית במקבל, ולעומת מדת הגבורה הנוטה לצמצום והעלמת השפעה מתוך "דין" גמור על המקבל, הרי מדת הרחמים היא השפעה המתחשבת באמת במקבל, וכך יכולה להיות הארה אלקית גדולה מלמעלה תוך כדי דאגה ל"התיישבות" האור הזה לפי צרכיו ובתוך גבולותיו של המקבל, וד"ל. ועל זה אנו מתפללים: "ותחזינה עינינו בשוכך לציון ברחמים", ומובטחים: "כה אמר ה' שבתי לירושלם ברחמים ביתי יבנה בה"קב.

בהקשר זה יש לומר עוד כי אפשר לראות במקדש הראשון מעין בנין בידי שמים יחסית לבית השני; בכל תקופת בית ראשון היתה השראת שכינה, נבואה שורה בישראל וגילוי הארה מלמעלה — בבחינת מדת החסד. ואילו בית שני הוא הדוגמה לבנין בידי אדם, כאשר הכל מתקדם לאטי-לאט, עם קשיים רבים ותחת עול הגוים — בבחינת מדת הגבורה והצמצום. אז הנבואה הולכת ופוסקת ו"מתפנה" יותר מקום למעשה האנושי (כמו גם לחכמת השכל האנושי), וכאשר רואים הזקנים את בניינו הינם בוכים על המראה ה"עלוב" בזכרם את המקדש הראשון. אכן, בבית השלישי יתכללו ההופעה האלקית שמלמעלה עם האנושיות שמלמטה, וכך תהיה בו השראת שכינה נצחית. וכך מתפרשים דברי חז"ל¹ שהבית השלישי נקרא דוקא "בית אלקי יעקב", לא כאברהם שקראו הר ולא כיצחק שקראו שדה אלא כיעקב שקראו בית" — בית ראשון הוא כנגד אברהם שמדתו מדת החסד, בית שני כנגד יצחק שמדתו מדת הגבורה, ובית שלישי הוא כנגד יעקב שמדתו מדת התפארת והרחמים, ואכ"מ.

קב. זכריה א, טז.

קג. פסחים פח, א. וראה מהרש"א שם.

ז. סיכום ביניים

הנה כי כן, עולה בידנו שישנו תהליך שבסופו יתאחדו ויתחברו הטבע והנס. בכל שאנו הולכים ומתקרבים אל המרכז והשיא של הגאולה, ואל המעגלים הפנימיים ביותר של קדושת המקום – מארץ ישראל לירושלים, להר הבית ולבית המקדש – כן הולכות ומתאחדות יחדיו שתי אפשרויות הגאולה, זו הבאה מלמעלה, בעלת האור העצום שלא־בערך לכל המוכר לנו ולכל המוגבל בכלי העולם הזה, וזו הבאה מלמטה במאמץ של עבודה אנושית שבה עולה האדם ומתקדש, ואתו כל העולם כולו.

השלבים השונים בהם ניתן להבחין בתהליך זה, מתבטאים גם בתודעה שלנו, אנו העושים "עם המלך במלאכתו". ככל שאנו מתקרבים והולכים אל המקדש עצמו, מתחולל גם שינוי בתודעה שלנו, מתודעה של בנין אנושי רגיל אל תודעה של שותפות בבנין אלקי. ניתן לפרט שלבים אלו בהקבלה לעשר הקדושות המפורטות במשנה^{קד}, מארץ ישראל עד לקדש הקדשים, וכאן נזכיר בקיצור כמה מן המדרגות הראשונות שבהן אנו "אוהזים" היום:

בנין ארץ ישראל, כפי שהזכרנו לעיל, יכול שיהיה גם בידי מי שאין לו תודעה מפורשת ובהירה של קדושה. את הארץ כולה בונים ומיישבים אנשים פשוטים, כאלו שדעתם נתונה יותר לצד הלאומי הטבעי, וחשובה להם אחיזתו של עם ישראל בארצו נבזה אין הקדושה נכרת בגלוי, והרי זה מקביל להגדרת קדושת ארץ ישראל במשנה: "שמביאים ממנה העומר והבכורים ושתי הלחם" – המאכל כולו הוא בגדר חולין אלא שיש בו את ה"ראשית" המובאת אל המקדש (אלא שממילא מגלה ראשית זו על ערך התבואה כולה). בנין הארץ מצדו הגלוי הוא בנין של חול, ולכן מתאים לו לבוא בדרך הטבע הרגיל, כאשר אנו "נבנה ארצנו ארץ מולדת" ללא צפיה לנסים גלויים משמים.

למעלה מזה בא בנין ירושלים, המקודשת מכל ארץ ישראל. כאן כבר מבשילה התודעה המיוחדת שאין אנו עם ככל העמים, ואין הארץ ארץ ככל הארצות, אלא יש זיקה מיוחדת לקדושה. מתודעה לאומית פשוטה יחסית עולים אנו

להבין שאנו עם בעל שייכות ויכולת חיבור אל הקודש, ומכאן היחס המיוחד לירושלים עיר הקדש והדבר מתאים להגדרת קדושת ירושלים "שאוכלים שם קדשים קלים ומעשר שני" — כאן ניתן ממש לאכול קדש, יכולת להתחבר למשהו קדוש באמת. לכן, בוני ירושלים המסורים מתאים שיהיו אנשים המודעים לצד המיוחד את ישראל מכל העמים ואת ארץ ישראל מכל הארצות, לשייכות אל הקדושה.

ולמעלה מזה בא הר הבית, המקדש מכל ירושלים. העיסוק בהר הבית צריך ומתאים שיבוא מתוך תודעה של החלטה ברורה שאין די בכל הרמות שעברנו עד כה. כל המדרגות ה"לאומיות", כמה שיהיו בעלות זיקה אל הקודש, עדיין חסרות הן כל עוד איננו מגיעים להכרעה שצריך להמשיך הלאה, לעבור מ"מחנה ישראל" (— ההגדרה ההלכתית של ירושלים) אל "מחנה לוי" (הגדרת הר הבית), אל המקום שאינו מיועד להיות עוד "שכונה" בירושלים אלא "המקום אשר יבחר ה'", המיועד למקום המפגש שלנו עם ה' ולכן, הגדרת קדושת הר הבית היא "שאינן זבים וזבות נדות וילדות נכנסים לשם" — הצורך בטוהרה כדי "להשליך" במדה מסוימת את המדרגות הקודמות ו"לקפוץ" אל מקום חדש. על כן, כאן כבר מובן שהננו עומדים ומצפים גם לגילוי ניסי משמים, שיבא מתישהוא אל תוך מעשה ידינו. באופן ציורי ניתן לומר שהעולה להר הבית מסתובב כל הזמן בתחושה של "פחד" שמא יפול הבנין משמים על ראשו... מליצה זו ממחישה כי אנו מתקרבים והולכים אל חיבור הטבע והנס, האנושי והאלקי, הארץ והשמים.

מכל זה עולה שככל שאנו עוסקים במה שיותר נוגע אל המקדש, עלינו "לפנות מקום" יותר ויותר אל הקב"ה, ולהבין ביראת-כבוד כי כאן הננו רק שותפים בבניינא דקב"ה. כאמור, אין הכוונה שנפטור עצמנו מהתקדמות אנושית לעבר המקדש, אלא שההתקרבות אל הקודש צריכה להיות נובעת מתוך יראודשמים רבה והולכת. אם אנו מבינים (לפחות לאחר מעשה) שבנין הארץ יכול להעשות, במידה מסוימת, גם מתוך תודעה של חולין — הדי ככל שאנו עולים בעשר הקדושות שבארץ, עולים ונכנסים אל הר הבית וחפצים להגיע לפני ולפנים, חייבים אנו להזדכך ולהבין שלא בנין של בשר-ודם אנו רוצים לבנות (ובנין שכזה לא יצלח) אלא את בניינא דקב"ה. הננו מטפסים

ועולים בסולם המוצב ארצה וראשו מגיע השמימה, בונים ועושים בעשר אצבעותינו אך מייחלים לגילוי כבוד ה' שיבוא אלינו "להאיר מתוך חשכה". לכן רבה והולכת מדת יראת השמים, ועמה הענוה והזהירות, כשאנו יודעים שבכל רגע בבנין, כשאנו עוסקים בהנחת לבנה אחר לבנה ושורה אחר שורה, יכול ש"פתאום יבא אל היכלו האדון אשר אתם מבקשים"^{קא}.

ח. "נועם ה' אלקינו עלינו"^{קב}

בעת ננסה להסביר יותר כיצד באמת מתחבר מעשה אדם עם מעשה שמים, נראה שאפשר "לצייר" את החיבור הזה בכמה דרכים, זו למעלה מזו.

בדרך אחת יש לפרש, כדברי כמה מפרשים שהובאו לעיל (בחלק א), שבבנין המקדש יש שני שלבים. השלב הראשון הוא הבנין הנעשה בידינו — כמצות התורה על פי "נגלה" — ואז, לאחר ההשתדלות שמצדנו, בא ושורה המקדש שבידי שמים ואז מתעלה המקדש להיות "בניינא דקב"ה". הדבר דומה לגילוי השכינה ע"י ירידת אש משמים, כפי שהיה במשכן^{קא}, אצל דוד המלך^{קב} ואצל שלמה^{קג} — שאז מודים כל העם ומבנינים כי מעשה ידינו עלה ונתעלה להיות מכון להשראת השכינה. אלא שהגילוי שיהיה בבית השלישי הוא גילוי נעלה יותר, שהרי השראת השכינה במקדש שלמה לא היתה נצחית, ואולי ההבדל נובע מזה שבבית השלישי מתגלה השכינה בבית עצמו ולא רק באש הבאה אל תוכו.

בדרך נוספת יש לומר שבה בשעה שאנו בונים את המקדש במעשה ידינו, מתגלה סייעתא דשמיא ברורה, ואנו מרגישים שבעצם המעשה שלנו הוא רק הלבוש החיצוני למעשה שמים. במעשה זה, האדם הוא רק בגדר "מסייע" לבנין, כאשר באמת הכל קם ועומד מעצמו וברכה גלויה שורה במעשה ידינו. אז מתחבר הטבע עם הנס, האנושי עם האלקי, וכך נבנה "בניינא דקב"ה" בידי אדם. וכך נראה מדברי חז"ל לגבי המשכן ובנין שלמה, שבאמת נבנו מאליהם אלא

קא. מלאכי ג.א.

קב. תהלים צ. י. לפי חז"ל, פסוק זה מתייחס לבנין המשכן (רש"י שמות לט, מג).

קא. ויקרא ט, כד.

קב. דהיי"א כא, כו.

קג. דהיי"ב ז, א.

שהקב"ה זיכה אותנו להשתתף ו"לשים יד" בכנין זה. לענין זה ראוי להביא שוב את דברי חז"ל לגבי בנין המשכן:

אמר משה, רבש"ע איני יודע להעמידו, אמר ליה עסוק בדיך ואתה מראה להעמידו והוא עומד מאליו, ואני כותב עליך שאתה הקימתו, שנאמר "ויהי בחדש הראשון בשנה השנית באחד לחדש הוקם המשכן", ומי העמידו? משה, שנאמר "ויקם משה את המשכן".

לפי דרך זו, השיתוף בין האדם לה' הדוק הרבה יותר, כי באמת אין בכח האדם להקים ולבנות, אלא שעליו לעשות את ההשתדלות שלו, להתחיל במצוה, וה' יגמור בעדו.

אולם ניתן להעמיק יותר בזה, ולהבין כי מעשה האדם ומעשה שמים הם אחד ממש. ובאן נחזור ונעתיק את דברי הגמרא^א (שהובאו כבר בחלק א):

דרש בר קפרא: גדולים מעשה צדיקים יותר ממעשה שמים וארץ, דאילו במעשה שמים וארץ כתיב: "אף ידי יסדה ארץ וימיני טפחה שמים", ואילו במעשה ידיהם של צדיקים כתיב: "מכון לשבתך פעלת ה' מקדש אדני כוננו ידך".

ופירש רש"י:

מקדש מעשה ידי צדיקים הוא.

מזה נראה בבירור שמעשה הצדיקים עצמו נקרא גם מעשה הקב"ה. "כוננו ידך", והצדיקים הם הפועלים את מה שמיוחס לשתי ידי הקב"ה! כיצד ניתן להבין דבר זה?

אמנם, בדרך-כלל, מעשה הנעשה בידי אדם אינו יכול להקרא מעשה ה'. זאת מפני שהאדם עצמו מהווה "חציצה" בין הכח האלקי המחיה אותו לבין המעשה עצמו. כלומר: אף שאנו מבינים שכל כוחו של האדם בא לו מידי ה', הוא המקיימו בכל רגע ו"נותן לו כח לעשות חיל" — מכל מקום לכאורה קשה להגדיר את המעשה שעושה האדם כמעשה אלקי ממש. הלא האדם חי ומרגיש עצמו כאישיות עצמאית, כ"משהו" נפרד, בעל בחירה ומודעות עצמית; אמנם שואב הוא את כוחו מה' אבל סוף סוף נתן לו ה' "זכות קיום" ושלח אותו

ק. תנחומא פקודי יא.

קא. כתובות ה, א.

"לעבדה ולשמרה". במבט שכזה, גם כאשר מקיים האדם את מצות בנין המקדש, בית ה', והוא עושה זאת בציווי ה' ר"בשביל ה'" (כביכול), מכל מקום אין להתכחש ש"פלוגי אלמוני" הוא העושה. לפי זה, באמת לא יתכן להגדיר את בנין המקדש, בריזומנית ובאותו הענין, גם כמעשה אדם וגם כמעשה שמים.

אלא שכל זה נכון בהסתכלות הרגילה, הנכונה לגבי אנשים פשוטים כמונו. אבל המקדש הוא "מעשה ידי צדיקים" — והצדיק באמת אינו חושב ומרגיש את עצמו לדבר נפרד מן הכח האלקי המחיה אותו. הצדיק בטל לגמרי אל מול ה' ועליו נכון לומר כי ידו אינה אלא "ידא אריכתא" של הקב"ה. אם כן, עיקר החידוש שיהיה בבנין המקדש שלעתיד-לבא הוא החידוש הנפלא בכוחם של הצדיקים, שהאישיות הפרטית שלהם אינה הוצצת בעד אור ה' המקיימם, והם מהווים מעבר "שקוף" בין השמים לארץ.

לפי זה, אין אנו צריכים לומר שבבנין המקדש יהיה דוקא גילוי ניסי במובן המקובל — כמו בציוור שהאדם נוגע מעט באבן והיא עולה מאליה ומתיישבת במקומה. אדרבה, בגילוי שכזה בלבד קיים עדיין חסרון מסוים, שהרי נראה כי בעצם מעשה האדם הוא רק תוספת טפלה, כמין "כיבוד" שנותנים לו כדי ש"ירגיש טוב"... אך במעשה הצדיקים של בנין המקדש לא רק שמתווספת ברכה אלקית וסיוע ניסי ההופך את המלאכה לקלה ונעימה, אלא מתגלה בכירור שגם אותו חלק המעשה שבא מכחו הפיזי הממשי של הצדיק, הוא עצמו מעשה הקב"ה. כולם רואים ומבינים כי הצדיק הזה בטל בתכלית אל ה', וכח הפועל שיש בשרירי ידיו ובמחזור הדם המזין אותם הינו רק לבוש לדבר ה' המחיה אותם.

ט. "לישרים נאזה תהלה"

נתבונן עוד מעט מיהו ומהו אותו "צדיק" שאפשר לומר על מעשה ידיו כי מעשה ה' הוא זה.

קוב. ליתר ביאור בעומק הכוונה של דברי חז"ל על בנין המקדש בשתי ידים לעומת מעשה שמים וארץ ביד אחת — ראה בדברי בעל התניא הנזכרים לעיל בהערה קא.

הנה, בהשקפה ראשונה נראה שיכולים אנו להתייחס מן האפשרות של בנין המקדש על ידינו, שהרי מי הוא זה ואי זה הוא מבינינו אשר יכול לומר על עצמו "אני צדיק"? ואולי יש שיאמרו שאם מחכים אנו לאותו צדיק, שוב נעשה בנין המקדש לחזון רחוק ובלתי־מציאותי, ממש כבנין משמים (ואולי כבר יותר "ריאלי" בנין משמים מאשר בנין בידי צדיקים...).

אכן, אל לנו להתייחס כה מהר, שהרי בכל דור ודור קיימים צדיקים (נגלים או נסתרים) אשר שתל לנו הקב"ה, ו"לא בשמים היא" שיעלו הם ויבנו את בית ה', ומכאן נוכל גם אנו, האנשים הפשוטים, להשתתף בבנין, מתוך השראת הצדיקים העומדים בראשנו. אך כדאי שנמשיך ונברר על אודות אותם הצדיקים שלהם ראוי לבנות את המקדש, וכך נראה שאף אנו הקטנים יכולים וצריכים להתעורר ולבקש את המקדש, ואף לעסוק בבנינו.

כבר עמדנו על כך כי ה"תכונה" המיוחדת של הצדיק הבאה כאן לידי בטוי היא היותו בטל כלפי ה'. אין ההדגשה כאן על מעלותיו העצומות, צדקותו וקדושתו של הצדיק מצד עצמן, אלא על היותו "עבד נאמן" ושליח המרגיש שאמנם אין הוא כדאי מצד עצמו! וכאן אנו חוזרים ונוגעים במה שנתבאר בפרק "מורא מקדש", שבמיוחד בעבודת המקדש צריכים אנו להיות כעבדים, בידיעה ובהרגשה שכל מציאותנו היא כקניינו של ה"אדון ה'". והנה העבד הוא הוא השליח האמיתי, וכל מעשיו מתייחסים ישירות אל האדון ונוקפים לזכותו הבלעדית. וליתר דיוק, העבד הוא יותר מסתם שליח, שכן שליח רגיל הוא הפועל ועושה אלא שמעשיו מתייחסים מיד למשלח^{ק"ב}, אבל העבד מייצג את רבו ממש, גם במקום ששליח אינו יכול לעשות זאת, כיון ש"יד עבד כיד רבו"^{ק"ד}.

אם כן, יש לומר כי כל אחד ואחת מישראל יכול להיות "צדיק" לענין זה — "ועמך כלם צדיקים"^{קט"ו} — ובלבד שידע את הכיוון והדרך הנכונים, שיבין כי

אין זה נקרא "בעליו עמו", מכל מקום האומר לעבדו צא והשאל עם פרתי זהו "בעליו עמו" (וכן נפסק בשו"ע חו"מ שמו, ו). וכיו"ב בבבא מציעא י, א, שגם למ"ד מגביה מציאה לחברו לא קנה חברו מ"מ הפועל זוכה כמציאה לבעה"ב מפני ש"יד פועל כיד בעל הבית" (וראה בנחלת־דוד שם). קטו. ישעיה ס, כא.

ק"ג. ולכן דיני שליחות צריך שלשליח תהיה שייכות עקרונית לפעול את אותו הענין שבא לפעול עבור המשלח, כמו ששליח לגרש אשה צריך להיות "בתורת גיטין וקדושין", קדושין מא, ב.

ק"ד. כמו שכתב המחנה־אפרים, הלכות שלוחין יא. ומקור הדבר בבבא מציעא צו, א, שאע"פ שהאומר לשלוחו צא והשאל עם פרתי

עליו לעמוד בבטול ובענוה לפני ה', ולבנות את המקדש רק כעבד העושה מלאכת רבו. אלא שמציאותם של צדיקים גמורים בקרבנו ודאי תהיה מגדל-אור ומורה-דרך לכל המגמה הזו. ואותו "צדיק יסוד עולם" המגלם באישיותו את המגמה הזו בשלמות, יוכל לגלות את "נקודת הצדיק" שבכל אחד מישראל, עד שהמקדש, מעשה ידינו, יהיה בניינא דקב"ה.

דוגמא חיה לצדיקים המהווים דמות אידיאלית של בוני המקדש, מצאנו בדברי חכמים קט"ו:

דרש ר' חנינא בר פפא, מאי דכתיב "רננו צדיקים בה' לישרים נאווה תהלה", אל תקרי "נאווה תהלה" אלא "נוה תהלה", זה משה ודוד שלא שלטו שונאיהם במעשיהם. דוד, דכתיב "טבעו בארץ שעריה". משה, דאמר מר, משנבנה מקדש ראשון נגנז אהל מועד, קרשיו, קרסיו ובריחיו ועמודיו ואדניו...

נראה ששני צדיקים אלו זכו שמעשיהם אינם נקראים "בניינא דבר נש" אלא "בניינא דקב"ה", ועל כן הם קיימים לעולם ואינם נפסדים ומתכלים כמקדש הראשון והשני. ויש לומר כי המדה המייחדת שני צדיקים אלו היא היותם עבדי-ה': "עבדי משה" ק"י, "עבדי דוד" ק"י. גם משיח-בן-דוד, הקשור במיוחד לבנין המקדש (כמובא לעיל בחלק א), מתייחד בהגדרה זו: "הנה ישביל עבדי" קט"ו.

לא נוכל לגעת כאן באפס-קצהו ממעלתם של צדיקים אלו, אך לפחות נוכל לומר באופן כללי כי מה שנקראו עבדי-ה' קשור הוא במיוחד לבטול המוחלט שלהם כלפי הקב"ה, ובטול זה מתקשר ודאי למדותיהם המיוחדות הענוה והשפלות — כפי שמעיד הכתוב על משה: "והאיש משה עניו מאד מכל האדם אשר על פני האדמה" ק"ב, וכפי שהעיד דוד על עצמו: "והייתי שפל בעיני" קכ"א. שתי המדות הללו, הענוה והשפלות, הן הן הנותנות למשכן אשר עשה משה ולשערי המקדש אשר הכין דוד את הקיום האלקי-הנצחי.

קטו. סוטה ט, א.

ק"ח. במדבר יב, ז.

ק"ח. מלכים א' יא, לב.

ק"ט. ישעיה נב, יג.

קכ. במדבר יב, ג.

קכ"א. שמואל ב' ו, כב. על ההבדל בין הענוה

והשפלות והתכללותן זו בזו, ראה ב"פרק

בעבודת ה'" שבספר לב לדעת ובביאורים שם.

כיון שהגענו לכך, נוכל לומר כי התכונה המיוחדת ל"צדיקים" בוני המקדש היא בעיקר הפשטות והישרות, "לישרים נאווה תהלה". ושוב, דרגה זו יכולה שתתגלה גם בכל ישראל, ש"כולם צדיקים" הם לכך כאשר יפעלו בישרות, כשמגמתם בבנין הבית היא לעשות רצון ה' כעבד המתמסר לעבודת האדון. גם היהודי הפשוט (ואולי דוקא הוא), כשהוא נענה לרצון ה' נעשה רצונו כלי המגלה את רצון ה'. הלא "עשה האלקים את האדם ישר"^{קכ} — וכאשר יעמד האדם על טבעו המקורי "הישר" הזה, יהיו גם בחות המעשה שלו ביטוי נאמן לכח האלקים אשר עשאו ושוב כדאי לעיין בפרק "מורא מקדש", שם נתבאר שעיקר הגדרת העבד היא העשייה הפשוטה את רצון האדון.

אין לנו אלא ללכת בעקבות דוד מלכנו, שכה אמר ב"דברי הסיכום" לאחר שנשלמו ההכנות ל"בנין המקדש"^{קכ}:

ויברך דוד את ה' לעיני כל הקהל... לך ה' הגדלה והגבורה...
והעשר והכבוד מלפניך.. וכי מי אני ומי עמי כי נעצר כח להתנדב
כזאת כי ממך הכל ומידך נתנו לך... כל ההמון הזה אשר הכינונו
לבנות לך בית לשם קדשך, מידך הוא ולך הכל.

— הערך האמיתי והמקויים לכל אותן ההכנות לבנין המקדש נובע מתוך הכרה זו של הצדיק, המלמד דעת את העם, כי הכל מיד ה', וכיון שאנו פועלים רק מתוך הידיעה ש"מידך נתנו לך", נחשבת נתינה זו עצמה כמעשה שמיים.

ושוב נדגיש כי אין זה מספיק שרק צדיקים בודדים מורמים מעם, כמו דוד המלך בשעתו, יבנו את המקדש^{קכ}. הלא דרישת המקדש והשאיפה לבנינו

קכ. קהלת ז, כט.

קכג. דה"א כט, י-טז.

קכד. באמת, אחת הסיבות לכך שלא נבנה הבית בימי דוד חיתה שעם ישראל בולו, על שדרותיו הרחבות, לא היה שותף אמיתי באותה דרישה עמוקה אשר בלב דוד מלכם. דוד אמנם השתוקק כל ימיו לבנות את הבית לה', אך איננו מוצאים התלהבות והתגייסות כללית לכל זה בכל שדרות העם הרחבות. לבסוף אמנם מצטרף העם אל ההכנות לבנין אך דוד הוא היחם הראשי וקיימת הרגשה שבמדה מסיימת

העם "גירר" אחריו. לענין זה שייכים דברי חז"ל (בסוף מדרש שמואל ובמדרש תהלים יז) שהמנגב בסוף ימי דוד באה על כך שישאל "לא ת. בנין בית המקדש", ודברי הרמב"ן, במדבר . כא (המובאים ב"סוף דבר" לספר זה), המסב . שאע"פ שדוד לא היה זכאי לבנות בעצמו את הבית, מכל מקום אילו היו העם מתעוררים לדבר היו הם יכולים לבנותו גם בימי דוד. אם כן, התיקון יהיה כאשר תזיה גם "דרישה עממית" נרחבת לבנין המקדש, ואכמ"ל.

צריכים להיות נחלת "כל איש ישראל" ובמצות בנין הבית צריכים כל העם להיות שותפים מלאים:

מצות עשה לעשות בית לה'... והכל חייבין לבנות ולסעד בעצמן
ובממונם אנשים ונשים כמקדש המדבר^{קכ}. מצות עשה מן התורה לי זן
כל איש מישראל מחצית השקל בכל שנה ושנה^{קכ}.

אין מקום לאף אחד להתחמק מבנין הבית בטענה שזהו עסק רק לצדיקים! כל איש ואשה חייבים לבנות, או לכל הפחות להשתתף בממונם בבנין. ומכאן שהשאיפה הגדולה שנגיע סוף סוף לבנין המקדש "מעשה ידי צדיקים" פירושה הוא שבית ישראל כולו, "ראשיכם שבטים.. כל איש ישראל", ישתתפו כולם בבנין הבית. לכל אחד ואחת מישראל שותפות אמיתית בבנין הבית, כשם שרק על ידי מחצית השקל ששוקלים כולם מתייסד בית ה', וכשם שכל עניינה של עבודת המקדש העומד על מכונו הוא להיות מקום העבודה של כל ישראל: "כי בחר קדשי בהר מרום ישראל נאם ה' אלקים שם יעבדני כל בית ישראל בלה"קכ".

סגסגסגסגסגסג

אף אנו נקום ונתעורר כולנו לדרוש את ה' לבנות הבית לשמו. רק נדע כי בדרך־הקדש הזו העולה אל הבית מתבקשת מאתנו קבלת עול־מלכות־שמים שלמה והבנה מעמיקה והולכת כי אנו "שלוחי דרחמנא" הפועלים אך ורק מכוחו. נצמצם את הרגשת הישות הפסולה ונלחם בגאווה הרעה הגורמת לנו לשים את עצמנו במרכז. נבין כי הזכות לבנות את הבית קשורה ונובעת מענות־האמת של מי ש"אינו מחזיק טובה לעצמו" חוקף את כל מעשיו על חשבון הקב"ה. אז, כשנזכה להגיע לבנין המקדש במעשה ידי צדיקים — "ועמך כלם צדיקים" — יתחבר האור הגדול הבא מלמעלה וימלא גם את מעשה ידינו שלנו. אז יבוא התיקון למעשה ידינו שלא יהא עוד "כחורס הנשבר" אלא יתנוצץ בו מעשה שמים הנצחי.

י. "ושכנתי בתוכם"

לסיום, נראה שלאחר בירור השאלה "מי יבנה את הבית השלישי", והבנת התשובה כי המקדש הוא "מעשה ידי צדיקים", נמצינו למדים עוד משהו חשוב בעניינו של הבית השלישי.

הנה, בתוך הצפיה והדרישה אשר בקרבנו לבנין בית המקדש, בתוך ה"ציור" הנאדר-בקדש של המקדש, ניתן להבחין בשני מבטים עיקריים, שני צדדי המטבע אשר לשקל-הקדש. מצד אחד, אנו מתבוננים על המקדש במובנו הפשוט והמעשי ביותר של הופעתו בתוך מציאות העולם הזה: ישוּבו הזכהנים לעבודתם, לוייכו לדוכנם וישראל למעמדם, עיר ציון תמלא ב"קול רינה ותודה המון חוגג", שם נעלה בשלש פעמי רגלינו, ושם נביא נדבותינו וחובותינו בכל עת. אף ביחס אל העולם כולו יתפוס המקדש את מקומו המרכזי הראוי לו: "נבון יהיה הר בית ה'.. ונהרו אליו כל הגויים"^{קכ}. ובכלל, המקדש יהיה כלב הפועם המשלח חיים בכל האברים, וממנו תוצאות ברכה והצלחה לכל העולם.

אך בנוסף לזה, מתבוננים אנו על המקדש בעוד מבט ובמשקפים אחרות: במבט זה שמיבו אנו את הדגש על הרוחניות והקדושה שתבוא אלינו עם המקדש, כמכון הקודש אליו מתקשרות כל המעלות הרוחניות והיעודים הנעלים של תיקון העולם כולו לעבודת ה'. במבט זה, נדגיש את הופעת הנבואה הקשורה למקדש אשר משם שואבים רוח הקדש, את השראת השכינה הנמצאת בבית קדש הקדשים, את הזכות הגדולה ל"יראה כל זכורך את פני האדון ה'"^{קכט}, ואת כפרת החטאים הנמשכת מעבודת המקדש. המקדש הוא "מכון לשבתך עולמים"^{קל}, ודרכו אנו מתחברים אל ה' בזרם מלא אור וחיים, ובקיום המצוה "ועשו לי מקדש" אנו כבר מייחלים ל"ושכנתי בתוכם" (עד להשראת השכינה גם בכל אחד בפרט, "כתוכו לא נאמר אלא בתוכם, בתוך כל אחד ואחד מישראל"^{קלא}).

קלא. ראשית חכמה שער האהבה
פ"ז.

קכ. ישעיה ב, ב-ד.
קכט. שמות כג, יז.
קל. מלכים א' ח, יג.

והנה, כאשר אנו מתמקדים יותר בהופעת המקדש בתור מציאות ממשית, מתאים שיעמוד מול עינינו המקדש מעשה ידי אדם (הוא הופעת יד שמאל, המתעמתת עם המציאות הממשית ומתקנת אותה). אך כאשר אנו משנים את נקודת המבט ומעבירים את המיקוד (ה"פוקוס") אל מעלות הקדושה אשר במקדש, אזי מתאים לנו יותר לרבר אודות המקדש היורר משמים (הוא הופעת יד ימין, גילוי אור החסד האלקי עלינו).

אכן, ככל המבואר לעיל, החזון השלם ממוג בתוכו בהרמוניה את שני המבטים הללו. ודאי הוא ששתי ההסתכלויות על המקדש צריכות להתמוג לתמונה אחת שלמה בעלת עומק ועושר רב-מימדי ומגוון, אלא שמתברר כי הכח ליצור את התמונה השלמה הזו מסור הוא בידינו דוקא; אנו בונים את המקדש הארצי הגשמי, מעשה ידי אדם, ואנו גם הבונים את המקדש השמימי, מעשה ידי שמים. כי דוקא בנין המקדש כ"מעשה ידי צדיקים" הוא היוצר את החיבור האמיתי בין המקדש שלמעלה והמקדש שלמטה. במעשה ידי הצדיק המתבטל אל ה' ובונה את המקדש — "ועמך בלם צדיקים" — מתגלה מעשה שמים ממש. כך יתקיים בבית המקדש המשך אחד רצוף בין כל המדרגות: דרגות הקדושה העליונות ביותר תהיין אחוזות בחבל-הכסף אל המציאות הגשמית אשר לנגד עיני הבשר, והופעת רוח ה' העליונה תבוא דוקא בתוך ומתוך הבית הגדול הקדוש הנמצא כאן, ובתוך אבני הבנין משלנו יתנוצץ בית המקדש שלמעלה בהתאמה גמורה.

וכך כתב הרמח"ל בספר "משכני עליון", העוסק בבית המקדש השלישי:

...לעתיד לא די שיהיו דומים (— בית המקדש שלמעלה ושלמטה)
אלא שהבית העליון יתפשט ויגיע למטה. והוא מה שאמרו רז"ל
שמקדש שלישי הוא מעשה ידיו של מקום. כי לא יעקר הבית העליון
ממקומו, רק יתפשט ויגיע למטה, ואז יבנה סביבותיו בנין חמרי כאשר
לעולם הנה ויתחבר בנין בבנין להיות אחד לא יתפרדו זה מזה, והכבוד
יהיה שורה בו בגילוי גמור. והוא הענין שנאמר עליו "ונגלה כבוד ה'
וראו כו'", ואז תהיה השלוח גמורה בלא הפסק כלל. והנה על פי הסוד
הזה כתוב "מקדש ה' כוננו ידיך"...

ג

מאמינים ובונים

לאחר המבואר בפרק זה על החיבור שבין מעשה האדם למעשה שמים בבית המקדש, "מעשה ידי צדיקים", ננסה להאיר כאן נקודה נוספת המתקשרת לסיום הפרק.

א. "צדיק באמונתו יחיה"

הנה, אחת ומיוחדת מן המידות שבהן "מצטיין" הצדיק היא האמונה, ואמונה זו היא היסוד האחד שעליו עומדת תמצית התורה כולה: "בא חבקוק והעמידן על אחת: 'וצדיק באמונתו יחיה' קלב"קג. הצדיק-המאמין, החי באמונתו, ודאי מביט על המקדש כמשהו שהוא ממש "מחויב המציאות", ובמדה מסוימת, המאמין עומד ותמה על המציאות הנוכחית: כיצד מתנהל לו העולם כשאינ המקדש על מכונו? בעיניו המקדש קיים, ואם אין רואים זאת ודאי חלה איזו "תקלה". ממילא, ודאי ופשוט שצריך לבנות את המקדש, או שירד משמים, יבא איך שיבא. אם יתברר שאפשר היום — פשוטו כמשמעו — לבנות את המקדש (או לפחות להקריב קרבנות), לא יעשה המאמין "חשבונות", אלא ידרוך לקיים מצות ה', לחזור אל ה"לכתחילה" ולצאת מן ה"דיעבד".

אך המאמין אינו עיור למציאות הקיימת; הוא רואה את השפל בו היא נתונה, והוא מזדהה עמה במדת השפלות הקיימת גם בגפשו פנימה — היא מדת המיוחדת של דוד מלך ישראל, מכין המקדש, כמובא לעיל. הוא חש כלי-כולו את הריחוק שלו ושל העולם, שאין בהם מעצמם כלום, וממילא הוא מייהל לה' שיגאל אותו ואת העולם כולו.

אם כן, האמונה והשפלות של הצדיק הם הנותנים לו את הכח לעשות ולבנות. ונוסיף כעת להתבונן במדת האמונה:

האמונה היא הכח החזק ביותר הקיים בנו, אם רק ניתן לו את ביטוי המתאים. האמונה היא עצם הקשר בין היהודי לבין ה'. היא נעוצה בעצם נשמתו של

היהודי, עמוק עמוק בפנים, ברובד הבסיסי ביותר של הנפש הקודם לכל שאר כוחותיה, והיא המזינה את מכלול האישיות — מכוחות המחשבה והשכל עד לכוחות הרגש והמעשה. כל מה שאנו יודעים על האמונה ומבינים בה אינו אלא "תרגום" שלה — תרגום שיש לו חשיבות רבה אך הוא רק "נוגע" באמונה ואינו "מכיל" את כולה. אני מאמין בה' כמו שילד קטן מאמין בה', ורק אחר כך אני מתרגם את כל זה למושגי השכל ה"גדול". "גדלות האמונה" של המעמיק בשכלו ובמדותיו היא רק הוצאה לפועל ופיתוח של אמונת הילד הקטן.

אם כן, האמונה אינה נמצאת רק בדיעה שלנו, אך אין פירוש הדבר שלעולם אין לנו מגע של ממש עם האמונה — ההיפך הוא הנכון: האמונה מתגלה בכל חלק ודרגה שבנו, ומכת האמונה הטהורה יכולים אנו לייחס חשיבות להשגות בחכמה בבניה ובדעת, השגות אשר "נזולות" אלינו מן האמונה שבתוכנו ובהן היא מתגלה. המאמין יודע שאמונתו גדולה לאין-ערוך מכל מה שהוא יודע, אך הוא גם יודע שאמונתו "מקיפה" את כל-כולו, וזהו העיקר אצלו — הוא "פוגש" את ה' בכל. כל חייו אמונה!

ועוד זאת: האמונה היא עצם האדם כיון שהיא הנתון היחיד הקיים אצלו באמת, ואילו כל המציאות הנתונה היא "יחסית" ו"אפשרית" ביחס לקיום ה"מוחלט" והמחויב של האמונה. הן המציאות החיצונית והן המציאות הפנימית, הכל סובב סביב נקודת העצם והלזו הזו. וכיון שהאמונה "אוחזת" בעצם ההתהוות מאת ה', על כן היא ממעל לכל הנתונים שמסביב, ומכאן באה היכולת לשנות את כל המציאות הקיימת, "להפוך את העולם", "אי בעו צדיקי ברו עלמא"קל".

וכשם שהאמונה היא הכח הפנימי והעצמי ביותר שבנו, כך היא מקשרת אותנו עם ה' עצמו. כלומר, ישנו קשר עצמי בין כל יהודי לבין הקב"ה עצמו, והוא האמונה. אין זה הקשר עם כל הגילויים וה"אורות" שברא ה' וששלח אלינו. אין אלו הידיעות הגבוהות בעומק הקדושה, ולא רגשות הקדש הנאצלים שבלב, ואפילו אין זו הידיעה הגבוהה שאין אנו יודעים — אלא מה שנמצא מעל כל זה ובתוך כל זה ובכל דרגה שהיא: האמונה הפשוטה ביותר במציאות ה',

שרק הוא "מציאותו מעצמותו" וכל השאר, כולל אני, אינו נמצא מעצמו אלא ממנו יתברך. מציאות ה' שאנו מאמינים בה אינה מוגבלת כלל, "אין עוד מלבדו"^{קל"ה}, וממילא קשר האמונה בה' אינו נמצא בשום "ציור", ואפילו של המדרגות הגבוהות ביותר. כמובן, הטיפוס למדרגות גבוהות מאפשר להחדיר את האמונה בתוכנו, אך המאמין אינו מאמין ב"רוחניות", בדרגות עליונות הנמצאות ממעל ומעבר למציאות ש"כאן", אלא בה' עצמו שכלפיו "כחשכה כאורה".

ולעומת זה, מזהה השפלות את ה"קוטב" השני של האמונה. היחס כלפי ה' הוא האמונה והיחס לעצמי הוא שפלות: "והייתי שפל בעיני"^{קל"ו}, ושתי אלו משלימות זו את זו: על ידי השפלות אני "מרוקן" את עצמי מכל וכל; איני זוקף לעצמי לא את עצם קיומי, ולא כל נקודה טובה שיש בי. ומה כן מקיים אותי? רק האמונה! השפלות העצומה בנפש היא הכלי לקלוט את אור האמונה העליון ביותר. האמונה היא עצם חייו של הצדיק, "באמונתו יחיה", וכל מעשיו ופעולותיו הם רק ביטוי לאותה אמונה, גלים היוצאים ממעין האמונה. "כל מצוותיך אמונה"^{קל"ז}. כך יוצא שהשפלות והאמונה הינן שתי המדות הכי עצמיות לנו: חויית הקיום הבסיסית ביותר של היהודי היא ההרגשה שה' בורא אותי וככזה אני קיים — ההרגשה המתוקנת של ה"אני הקיים" היא השפלות וההרגשה המתוקנת של ה' הבורא אותי היא האמונה^{קל"ח}.

ב. "מי בז ליום קטנות"

כיצד אם כן מתייחס הצדיק-המאמין למעשה כמו בנין המקדש? אם צריך לקום ולבנות את המקדש, הוא עושה זאת מיד. המאמין, שמח להיות האומן הבונה את בית המקדש, ואין לו "תסביך" מזה שהוא, במעשה ידיו שלו, יגע במקדש; כי מדת השפלות משחררת אותו מכל מיני "ציפיות". הוא יודע שממילא הוא — וכל העולם הנברא — אינם שוים כלום מצד עצמם, כי באמת

קלה. דברים ד, לה.
קלו. שמואל ב' ו, נב.
קלו. תהלים קיט, פו.
קלת. ובמושגי הקבלה והחסידות: השפלות

היא פנימיות המלכות ש"לית לה מגרמה כלום", ואילו האמונה היא הראש העליון של הכתר, רדל"א (ראה בספר סוד ה' ליראיו עמ' לב והלאה). ו"נעוץ תחלתן בסופך דוקא, ור"ל.

"מה אנו ומה חיינו". העיקר הוא לעשות את ציווי ה', ולא להמתין לגילויים קטנים או גדולים (וכמבואר בפרק מורא מקדש). כך מוכנים אנו, תיכף ומיד, למקדש שהוא מעשה ידי אדם, בדוד המלך אשר יודע שממילא "ממך הכל ומיך נתנו לך". אכן, אדרבה: רצונו של ה' הוא לא "לאפס" אותנו ואת מציאותנו, אלא שתהיה כאן מציאות תחתונה שבה דוקא בחר ה' "להיות לו דירה בתחתונים"^{קלט}. בית המקדש הוא ה"ציור" היחיד כיצד נעשה העולם השפל, ואנו בתוכו, דירה לקב"ה. כאן מתרכז העולם אל תמציתו ונעשה כלי ריקן להיות בית ה'.

ומהו גילוי השכינה הבא אל תוך המקדש? היא האמונה עצמה! הדבר הגדול ביותר שאנו מחכים לו הוא גילוי האמונה, לגלות ולפתח יותר ויותר את האמונה החבויה בנו ולהוציאה ממאסרה. ובכח האמונה הזו יוצאים אל הפועל כל כוחות הקדושה, וכל העולמות הרותניים באים ומצטרפים אל האמונה העליונה הזו.

לפי כל זה, מעשה ידי אדם שבמקדש היינו מדת השפלות, ואילו מעשה ידי שמים הוא האמונה הבאה וממלאת אותנו באור אין סופי כשאנו עוסקים בבנין המקדש ובעבודתו. אמונה זו נעשית "ממשית" לגמרי רק בבנין המקדש כפשוטו, וכל עוד לא יבנה הבית בפועל תהיה האמונה עדיין "זרה" לנו, כבריותו של הקב"ה שרצה לשים אותנו כאן בעולם הזה. רק כאשר יבנה המקדש, תהיה האמונה מוחשית לנו כמו המציאות הגשמית של העולם הזה, ועוד הרבה יותר ממנה.

והנה, כך ניבא זכריה^{קמ} על הבזים לבנין הבית השני: "כי מי בו יום קטנות". ופירשו בגמרא^{קמא}: "מי גרם לצדיקים שיתבזבו שולחנן לעתיד לבא? קטנות שהיה בהן, שלא האמינו בהקב"ה" — מי שהוא קטן-אמונה בו ליום קטנות, אך מי שאמונתו גדולה ואמיתית אינו בו לשום דבר קטן, כי האמונה מקיפה וכוללת גם את הדבר הקטן ביותר, ואינה רק מתנשאת מעליו. מי שמגביל את האמונה רק ל"דברים גדולים" אמונתו קטנה היא, וכן אלו שהיו מאוכזבים בתחילת הבית

קמא. סוטה נח, ב.

קלט. מדרש תנחומא נשא טז.
קמ. זכריה ד, י. וראה במפרשים שם.

השני מן המראה העלוב, הגשמי והרוחני, עיקר מעייניהם היו ב"ציור" היפה, הגדול והקדוש של המקדש. הם אמרו: נחכה שהמקדש יהיה משהו נפלא, שערכו יהיה עצום, שנבין כמה אנו קטנים על ידו — ואז יהיה על מה לשמוח. אבל המאמין הגרול אינו זקוק לזה, כי ה' נמצא אתנו כאן בבנין, וממילא הכל כאן. ואם היינו זוכים ומאמינים ולא בזים ל"יום הקטנות" של תחילת הבית השני, היו באים גם כל הגילויים הנפלאים עליהם נבאו הנביאים^{קמב}.

על כן, עיקר ההתרכזות בעבודה שלנו, בדרך אל המקדש, היא להחדיר היטב את האמונה אל תוך המודעות שלנו, עד שהאמונה באמת תחיה אותנו. "לא יהיה לך עוד השמש לאור יומם... והיה לך ה' לאור עולם ואלקיך לתפארתך"^{קמג}. והביטוי המעשי הברור של זה הוא העיסוק בפנימיות התורה, שהיא הדעת את ה' — וככל המבואר בפרק ריח ניחות. אמנם ישראל תמיד הינם "מאמינים בני מאמינים" אך אמונתנו צריכה היא טיפוח וגידול.

ומכאן נמצינו למדים, שעיקר המהפך שיתרחש במציאות בזמן המקדש הוא זה שפשוט נתחיל להאמין. "וארשתיך לי באמונה וידעת את ה'"^{קמד}.

ג. מעל הנם

וביתר באור: לפי המבואר כאן, ההופעה של מקדש באופן ניסי משמים אינה "פתרון קסם" וערובה למקדש אמיתי ונצחי. הגה, לעיל (בחלק ב) הסברנו שבציור של מקדש משמים יש אמנם חסרון שאין בו את "עילוי התחתונים", אך מצד שני יש בו יתרון של הופעה אלקית ברורה; אך כעת נאמר שהיתרון הזה של התגלות אלקות בדרך הנס אינו פשוט, כי באמת אותו הנס עצמו יכול להיות בבחינת "ממוצע" החוצץ בינינו לבין האמונה הטהורה בה'. דהיינו, כאשר יש גילויים גדולים ונפלאים של נסים ונפלאות, יכולה הופעה זו במקום להיות 'גשר' אל האמונה להפוך לתחליף לעצם האמונה. כשיש גילוי גדול להתלות בו והרגשת "הפלאה" עצומה בנפש, אז עלולה להיות טעות דקה — שההתפעלות שלנו (דהיינו החיות) תהיה מעצם היות הדבר נפלא ולא מ"ה' עושה פלא",

קמג. ישעיה ס, יט.
קמד. הושע ב, כב.

קמב. "ראוים היו ישראל ליעשות להם נס בימי עזרא בדרך שנעשה להם בימי יחזשע בן נון אלא שגרם החטא", ברכות ד, א.

וממילא האמונה תאבד את פשטותה שאינה תלויה בדבר ותהפוך לאמונה בנס, ברוחניות וכדו'. אך האמונה האמיתית היא שגם "בשמים ממעל ועל הארץ מתחת אין עוד"קמ"ה, גם בתחתיות הארץ ובכל מקום יש לנו "קשר ישיר" עם ה'. על דרך זו, כשם שמי שרוצה להרגיש את ההפלאה שבנסים יכול "ליפול" כשאינו מביט אל מחולל הנס — כך גם בידיעת ה' קיים הרצון להרגיש כמה ה' נישא ומרומם, וגם דרך זו עלולה להסתיים במבוי סתום של הרגשת ניתוק בין האדם לה'. ואפילו מי שמבין שאחרי כל הידיעה העיקר הוא להכיר בזה שבאמת איננו יודעים (שהרי "אילו ידעתיו הייתיר"), וכל הוספת הידיעה מטרתה רק להפליא את ה' ("תכלית הידיעה שלא נדע") — עדיין צריך לשים לב שמה שמחיה את הנפש לא תהיה רק עצם ההפלאה ו"ידיעת השליכה", אלא תמיד עלינו לזכור לחזור אל האמונה הפשוטה והתמה, שאז מה שמחיה את הנפש הוא ה' בעצמו, וכיעוד: "כולם ידעו אותי למקטנם ועד גדולם"קמ"ו, "כי מלאה הארץ דעה את ה' כמים לים מכסים"קמ"ז.

ובחזרה אל המקדש: מי שהוא קטן אמונה חפץ דוקא במקדש משמים, בהופעה נסית גלויה, ובאשר נבנה הבית השני הוא אינו יכול לשכוח את הבית הראשון שהיה, יחסית אליו, מעין בנין משמים. אך אין הוא מבין שהנסים שהיו בבית ראשון גם הם אינם אלא אמצעי ולא מטרה בפני עצמה. לעומתו, למאמין הגדול אין זה משנה אם יהיה בנין פשוט הנעשה בידי אדם, כשרק אור האמונה הוא הנותן לו את התפארת האמיתיתקמ"ח.

נדע אף אנו כיום הוזה לצפות אל המקדש כמכון האמונה לעולם כולו. איננו מחכים ל"מיסטיקות" למיניהן, אלא לאור האמונה הבהיר המנצח את כל הצללים, לאמונה הנובעת כמעין הרפואה מבית קדשי הקדשים אשר ממנו נשאב מים בששון.

להתרחש נסים ביתר קלות, כי אין חשש שיהיה מושפע מהם לרעה ויתפס בהם כ"ממוצע המפריד", אלא ישתמש בהם ככלי נוסף לחיזוק האמונה.

קמ"ה. דברים ד, לט.

קמ"ו. ירמיה לא, לג.

קמ"ז. ישעיה יא, ט.

קמ"ח. לכן יש צד לומר שדוקא למאמין יכולים

ד. "ישב אלקים על הארץ"

ונראה שכל דברינו כלולים בדברי שלמה המלך, שאמר בעת חנוכת הבית הראשון: "כי האמנם ישב אלקים על הארץ, הגה השמים ושמי השמים לא יכלכלוך אף כי הבית הזה"^{קמט}. — ולכאורה, זוהי קושיא על עצם בנין הבית! אלא ודאי שלמה בא לומר שתוכן המקדש מקופל בשאלה זו גופא: כן, אין מה שיכלכלך, ובכל זאת ישב אלקים על הארץ, והוא פלא!

והנה, פסוק זה אמר שלמה כהקדמה לתיאור עניינו של המקדש כ"בית תפלה", ולתפלת שלמה עצמו: "ופנית אל תפלת עבדך ואל תחנתו ה' אלהי. להיות עינך פתוחות אל הבית הזה..." — זהו מקום התפלה לכל באי עולם ולכאן קשורות התפלות כולן (ובכל המבואר בפרק "שער השמים"). שלמה החכם מכל אדם מסביר איך מגיעה החכמה אל תכליתה — האמונה — ורק אחר כך ניתן לגשת ולהתפלל אל ה' בכל לב. כך מקיים שלמה את צוואתו של דוד אביו: "דע את אלקי אביך ועבדהו בלב שלם ובנפש חפצה"^{קפ} — הידיעה מגיעה אל תכליתה והופכת להיות עבודה בלב שלם, עבודת המקדש ועבודת התפלה הכרוכות יחד.

ופירוש הדבר: עיקר עניינה של התפלה הוא הפנייה הישירה אל ה'. והיכולת הזו שלנו לפנות אל ה', ורק אל ה', מתבררת כאן; שלאחר ההבנה הראשונית שאין שום דבר ש"יכלכלך", וכל רוממות עליונה, "שמי השמים", אינה "מכילך" את ה' כלל, אנו חוזרים ואומרים: סוף סוף הן ציוה ה' לבנות לו בית כאן, ואם כן נודע לנו, כמו לאבינו יעקב, ש"אכן יש ה' במקום הזה" וממילא זהו "שער השמים" — "מקום תפלה"^{קנא}. מתגלה הדבר שיש לנו "פגישה אישית" עם ה' במקום הזה ונפתחות השפתים ברינה ותפלה; שכן כעת, לאחר בירור האמונה הגדולה, יכולה התפלה הזכה להשתפך אל ה'. יש לנו אל מי לפנות ישירות ולומר "אתה" — בוקעת האמונה את כל המסגרים ונפגשת הנשמה עם ה'.

קנא. בראשית כח, טז ורש"י שם.

קמט. מלכים א' ח, כז.
קנ. דהיי"א כח, ט.